



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

August Einarsson

Straffflindring på vilka grunder?

En genomgång av motiv och systematik
gällande billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 HT2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Introduktion	6
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Material, metod och terminologi	8
1.4.1 Material	8
1.4.2 Metod	9
1.4.3 Terminologi	11
1.5 Forskningsläge	12
1.6 Disposition	13
2 INLEDANDE UTGÅNGSPUNKTER	15
2.1 Kort om demokrati och lagstiftning	15
2.2 Allmänt om straff, straffsystem och straffteorier	16
2.2.1 Allmänprevention	16
2.2.2 Individualprevention	17
2.2.3 Retributivism	17
2.2.4 Humanitet	18
2.2.5 Proportionalitet	20
2.3 Straffmätning och straffvärde	21
2.3.1 Straffmätning	21
2.3.2 Straffvärde	22
2.3.2.1 Abstrakt och konkret straffvärde	23
2.3.2.2 Objektiva och subjektiva kriterier	24
3 BILLIGHETSSKÄLEN	25
3.1 Allmänt	25
3.1.1 Billighetsskälens förhållande till förmildrande omständigheter i 29 kap. 3 § BrB	27
3.1.2 Billighetsskälens förhållande till nåd i 12 kap. 9 § RF	27

3.2	Bakgrund, motiv och syfte vid införandet 1989	29
3.2.1	Billighetsskålen som kollektiv	29
3.2.2	Billighetsskålen som enskilda punkter	31
3.2.2.1	Punkt 1, om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada	31
3.2.2.2	Punkt 2, om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde	33
3.2.2.3	Punkt 3, om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks	34
3.2.2.4	Punkt 4, om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet	37
3.2.2.5	Punkt 5, om den tilltalade frivilligt angett sig (eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet)	39
3.2.2.6	Punkt 6, om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket	42
3.2.2.7	Punkt 7, om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning	43
3.2.2.8	Punkt 8, om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet	44
3.2.2.9	Punkt 9, om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar	45
3.2.3	Diskussion och sammanfattning	45
3.2.3.1	Billighetsskålen som kollektiv	45
3.2.3.2	Billighetsskålen som enskilda punkter	47
4	GENOMFÖRDA OCH FÖRESLAGNA FÖRÄNDRINGAR AV 29 KAP. 5 § 5 P. BRB	52
4.1	2015 års utvidgning av 29 kap. 5 § 5p.	52
4.1.1	Allmänt	52
4.1.2	Betänkanden	53
4.1.2.1	SOU 2005:117	53
4.1.2.2	SOU 2012:34	54
4.1.3	Proposition 2014/15:37	55
4.2	SOU 2019:38	57
4.3	Reflekterande kommentar och sammanfattning	59
5	JÄMFÖRELSE 1989, 2015, 2019 OCH REFLEKTION OCH DISKUSSION KRING FÖRFARANDET I STORT	63
5.1	Jämförelse och diskussion	63
5.2	Förändring i ett demokratiskt samhälle – diskussion och egen reflektion	65
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	67

Summary

The purpose of this essay has been to review why and how the equity factors in the Penal code 29 chapter 5 § are used in the meting out of punishment. The essay intends further to review how the original purpose of the section of the law relates to the applied or proposed reforms of the regulation. Lastly the essay intends to analyze and discuss the procedure referable to the reform and the government inquiry concerning one of the equity factors.

The equity factors in the Penal code 29 chapter 5 § were introduced in 1989 with the reason to avoid punishment that is excessively hard or in general unjust and to enable exceptions in an otherwise strict system. The equity factors do not refer to the criminal act and do not affect the penal value. Instead the equity factors refer to circumstances linked to the offender's person. The equity factors were at the introduction primarily motivated by an endeavor of humanity.

The applied and proposed reforms of the regulation, and the legislative history to them, points in another direction. Instead of humanity they rather use efficiency as the primary reason for change. The pity for the individual is exchanged for reasons connected to public welfare. This is particularly distinct in the reform of the Penal code 29 chapter 5 § 5p, and therefore this specific regulation is in focus.

The procedure and discussion referable to the reforms and the legislative history contains shortage of explicitness and clarity in the discussion and the arguments for change do not reach an appropriate level of quality.

Sammanfattning

Framställningens syfte är att undersöka varför och hur 29 kap. 5 § BrB billighetsskäl beaktas vid straffmätningen. Vidare syftar den till att undersöka hur bakomliggande berättigande, motivering och syfte förhåller sig till de genomförda eller föreslagna förändringarna av bestämmelsen som följt efter dess införande. Framställningen syftar också till att analysera och diskutera den diskussion och det tillvägagångssätt i övrigt som förekommit under förfarandet.

År 1989 infördes möjligheten till strafflindring genom tillämpning av billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB. Sammanfattningsvis kan sägas att bestämmelsen som helhet infördes för att straffet som döms ut inte ska vara oskäligt hårt eller på annat sätt orättvist och kan utifrån sägas utgöra en säkerhetsventil i ett annars stelt system. Billighetsskäl hänför sig inte till gärningen i sig och påverkar därför inte straffvärdet på brottet. Istället hänför sig billighetsskäl till gärningspersonens person. Även om de olika billighetsskälen på flera sätt skiljer sig åt kan sägas att de som kollektiv visar på en strävan efter humanitet. Detta är också den huvudsakliga grunden för dess införande.

De förändringar som genomförts och föreslagits, och diskussionen i förarbetena som föregått dessa, visar att en strävan efter effektivitet tagit över den plats som humaniteten tidigare haft. Detta exemplifieras tydligt i de genomförda och föreslagna förändringarna runt 29 kap. 5 § 5p, som därför får en central roll i framställningen. Istället för en ömkan för den enskilde och en strävan efter ett upprätthållande av påföljdssystemets legitimitet är nu istället effektivitet med samhällsnytta den grundläggande motiveringen för förändring.

Den avslutande diskussionen runt lämpligheten i det förfarande som lett fram till genomförda förändringar och till dagens liggande förslag, visar på brister

gällande transparens och tydlighet och den i förarbetena förda argumentationen uppvisar inte de drag av öppenhet och framställande av rationella skäl och motskäl som kan önskas utifrån den svenska demokratin.

Förord

I slutskedet av denna utbildning och uppsats finns det många att tacka. Framförallt vill jag tacka mina, numera kringstridda, vänner jag delat stora delar av utbildningen med. Tack för att ni, i vilket fall till synes, stått ut med mig och tagit hand om mig under dessa år.

Jag vill även rikta ett specifikt tack till min handledare Linnea Wegerstad. Du har varit ett gott stöd under arbetets gång och har genom ditt ifrågasättande och problematiserande förbättrat slutresultatet av denna framställning avsevärt.

Vänligen

August Einarsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRU	Beredningen för rättsväsendets utveckling
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RF	Regeringsformen
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Introduktion

I 29 kap. 5 § BrB anges att rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning ska beakta ett antal uppräknade omständigheter. Dessa omständigheter benämns vanligtvis *billighetsskäl* och är en av flera möjligheter till strafflindring i det svenska straffsystemet. Billighetsskälens berör, till skillnad från omständigheterna i 29. kap 3 §, inte straffvärdet utan hanteras separat i en efterföljande bedömning med koppling till vad som är att anse som ett rättvist straff.¹

Paragrafen som innehåller billighetsskälens infördes 1989, förändrades i vissa delar år 2015 och föreslås, gällande 29 kap. 5 § 5p, att förändras ytterligare i ett betänkande från 2019.² I förarbetena gällande införande och förändringar skiljer sig argumentation och motivering åt och en konflikt mellan humanitet och effektivitet som främsta skäl för bestämmelsen blir tydlig. Detta framförallt gällande paragrafens femte punkt. Konflikten öppnar upp för frågan om vad som är bestämmelsens huvudsakliga grund och tanke.

Den här framställningen kommer att behandla och beskriva billighetsskälens motivering och bakomliggande grunder, dels utifrån när paragrafen som behandlar skälens infördes från första början, dels utifrån de förändringar som gjorts därefter. Uppsatsen kommer också att beröra huruvida de förändringar som genomförts och föreslagits gällande 29 kap. 5 § 5p. har följt ett önskat förfarande utifrån ett partiellt anlagt perspektiv gällande demokrati och öppenhet.

¹ Se Jareborg och Zila, s. 131.

² Se Prop. 1987/88:120; Prop. 2014/15:37; SOU 2019:38.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med framställningen är att undersöka hur 29 kap. 5 § BrB bakomliggande berättigande, motivering och syfte förhåller sig till de genomförda eller föreslagna förändringarna av bestämmelsen genom prop. 2014/15:37 och SOU 2019:38. Därefter syftar framställningen till att analysera och diskutera hur tillvägagångssättet vid förändringen av bestämmelsen förhåller sig till de, i avsnitt 2.1, presenterade principerna för demokrati och öppenhet.

Utifrån syftet avses följande frågeställningar besvaras:

- Varför och hur beaktas strafflindring i form av 29 kap. 5 § BrB billighetsskäl vid straffmätningen?
- Vilka motiv ligger bakom införandet av strafflindring i form av billighetsskäl vid införandet 1989, utvidgandet av bestämmelsen 2015 och 2019 års liggande förslag?
- Hur förhåller sig eventuella skillnader i motivering och grunder till varandra och vilken förändring och skillnad går att utröna?
- Hur förhåller sig förfarandet och diskussionen kring förändringarna till de i framställningen belysta demokrati- och öppenhetsaspekterna?

1.3 Avgränsning

Framställningen kommer till största del att beröra lagstiftningens motiv och bakomliggande grunder. För detta är gällande rätt angående praktisk tillämpning definitivt relevant men denna kommer inte att presenteras mer än i den omfattning som behövs för att skapa en förståelse för bestämmelsen i stort. Detta eftersom framställningens syfte inte är att redogöra för beräkning, praxis eller tillämpning av billighetsskäl på något djupare plan.

Den första frågeställningens *hur* avser i linje med föregående stycke inte att besvaras genom en heltäckande presentation av tillämpning och beräkning, utan snarare i vilket skede billighetsskälens beaktas och på vilket sätt billighetsskälens spelar in i straffmätningen rent generellt.

Framställningen kommer inte att innehålla någon djupare eller större redogörelse från tiden innan 1989 års reform och material som hänför sig till denna. Detta eftersom det i min mening inte behövs någon större kännedom om dessa omständigheter för att svara på frågeställningarna. Avgränsningen är dock inte absolut och visst material från längre tillbaka i historien förekommer.

Ett straffsystem bygger ofta på tre nivåer: hot om straff (kriminalisering), ådömande av straff och verkställighet av straff.³ Framställningen kommer till följd av sitt syfte främst att rikta in sig på den andra nivån. De andra nivåerna, framförallt den första, kommer dock att beröras översiktligt för att få en förståelse för helheten.

Vissa avgränsningsliknande avvägningar har gjorts genom bestämmande av terminologi, se avsnittet 1.4.2 om metod.

1.4 Material, metod och terminologi

1.4.1 Material

Materialet som använts består framförallt av förarbeten och doktrin, men även lagstiftning och rättspraxis. Material som är värt att nämna mer utförligt och som använts i stor utsträckning för diskussionen är förarbeten. Detta eftersom de innehåller information om de bakomliggande skälerna för genomförda och föreslagna förändringar i lagstiftningen. Förarbeten, närmare bestämt proposition 2014/15:37 och SOU 2019:38, får också en central roll i diskussion och

³ Se Jareborg och Zila, s. 65.

analys kring humanitet och effektivitet. Även om SOU 2019:38 är relativt ny i tiden och inte har tagits slutgiltig ställning till genom ett lagstiftningsförslag är den ur flera aspekter värd att beakta. Detta på grund av att den i viss mån visar vart utvecklingen är på väg och möjligen också kan klargöra rättsläget i oklara frågor.⁴

I framställningen berörs även SOU 2005:117 och SOU 2012:34 eftersom de båda ingår i den större diskussion som förs i ovan nämnda proposition från 2015. Samtliga av dessa förarbeten behandlar betydligt större områden än vad som är relevant för denna framställning. De delar som främst använts är de som berör och behandlar billighetsskäl.

Doktrin som använts mycket har varit Ågrens avhandling från 2013.⁵ Även om han skrivit utförligt om många aspekter kring billighetsskäl kommer jag på grund av platsskäl och relevans att göra urval i detta. Jag har förhållit mig självständig till hans slutsatser och har i de fall jag använt mig av hans avhandling självklart angivit detta.

Utöver ovan nämnt material har även ett fåtal rättsfall och någon myndighetsrapport använts.

1.4.2 Metod

De två första frågeställningarna har besvarats genom att undersöka lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin. I dessa rättskällor har jag försökt att hitta syfte, berättigande och motivering till användandet och införandet av billighetsgrunderna, dels som kollektiv, dels som enskilda punkter. Materialet har gått igenom och jag har försökt utröna vilka teorier, motiv och andra avsikter som är bakomliggande för förslagen och utgör gällande rätt. För att kunna beröra och diskutera gällande rätt vid olika tidpunkter måste gällande rätt

⁴ Jfr Bengtsson, s. 777 ff.

⁵ Se Ågren.

kunna fastställas. För detta har jag använt mig av rättsdogmatisk metod. Metoden innebär en studie av de allmänt accepterade rättskällorna i form av lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin med syftet att fastställa gällande rätt.⁶ I den mån det har framgått har jag utläst motiv och bakomliggande avsikter från ordalydelsen av materialet. I andra fall, då utförliga förklaringar saknats, har jag dragit slutsatser utifrån vilken grund de olika förslagens innebörd och betydelse visat på. I utvaro av utförliga motiveringar i materialet har spekulationer i doktrin och egna spekulationer med stöd i materialet presenterats.

Den tredje frågeställningen har besvarats på liknande vis som de två första. Här har dock större fokus lagts på att undersöka i vilken mån motiven för de olika förslagen överensstämmer och om det råder koherens i rättssystemet, dels internt förslagen emellan, dels sett till bakomliggande avsikter och motiv med billighetsskäl. Även detta får anses ingå i den rättsdogmatiska metoden.⁷ Utifrån de skillnader som framkommit sett till effektivitet och humanitet har därefter förändringar och konsekvenser av detta presenterats och diskuterats. I diskussionen framställs viss kritik mot den förändring som skett. Kritiken är en utveckling av analysen av gällande rätt och ryms därför också den inom den rättsdogmatiska metoden.⁸

Den fjärde frågeställningen har besvarats genom att jämföra hur det genomförda lagstiftningsförfarandet med dess genomförande, motivering och diskussion står sig mot de demokrati- och öppenhetsaspekter som presenterades i det första kapitlet. Dessa aspekter kan tyckas vara något vaga i och med att det rör sig om enskilda författares åsikter om icke lagstiftade principer. På grund av materialets diskuterande karaktär och för att jag inte vill göra för stora anspråk har här använts en metod som snarare kan beskrivas som rättspolitisk. I denna metod finns en större acceptans och möjlighet till att

⁶ Se Kleineman, s. 21.

⁷ Jfr Sandgren, s. 49.

⁸ Jfr Sandgren, s. 49.

framföra diskuterande och normativa åsikter som inte nödvändigtvis behöver vara gällande rätt.⁹ De presenterade metoderna går till viss del dock in i varandra och det är möjligt att tillvägagångssättet som använts under denna punkt även går in under den rättsdogmatiska metoden.

1.4.3 Terminologi

Vid införandet 1989 hade 29 kap. 5 § BrB inte samma numrering som idag. För tydlighetens skull kommer dock dagens numrering uteslutande att användas genom framställningen.

Genom framställningen har begreppet *effektivitet* använts. Detta begrepp kan rent generellt ges flera olika betydelser. I denna framställning står *effektivitet* för en samhällsinriktad nytta i form av att lagföring och utredning påskyndas eller underlättas med konsekvens att resurser för utredning av annan brottslighet skulle kunna frigöras.¹⁰ I detta fall handlar begreppet alltså om någons slags samhällsnytta i motsats till humanitet och hänsynstagande för den tilltalade. Det finns i detta fall inte med något krav på att effektivitet skulle kräva materiellt rätta domar eller berör rättssäkerhetsaspekter i övrigt.

I framställningen har jag valt att benämna de olika tankar och åsikter som beskriver och förklarar varför man straffar och vad som är syftet med bestraffning för *straffteorier*. Detta eftersom det är så de benämns i större delen av det material jag använt mig av.¹¹

Begreppet *billighetsskäl* avser i denna framställning de punkter som omfattas av 29 kap. 5 § BrB och inte varje skäl som rent generellt kan anses peka på billighet.

⁹ Se Sandgren s. 52 f.

¹⁰ Jfr Prop. 2014/15, s. 14; SOU 2019:38, s. 128 f.

¹¹ Jfr Jareborg och Zila s. 65.

I framställningen görs ingen skillnad på straff och andra påföljder utan begreppet *straff* används för båda. Detta eftersom en åtskillnad i detta fall inte fyller någon funktion.

1.5 Forskningsläge

Straffteoriområdet tillsammans med det svenska påföljdssystemet har beskrivits och diskuterats mycket och det finns omfattande material som berör ämnet. Stora namn inom ämnet är Jareborg och Zila med *Straffrättens påföljdslära*¹², Borgeke m.fl. i *Att bestämma påföljd för brott*¹³, och Ulväng med *Påföljds konkurrens - Problem och principer*¹⁴. Även Lernestedt har skrivit en avhandling och en del böcker på ämnet.¹⁵

Gällande billighetsskälens specifikt har det skrivits betydligt mindre. Visserligen har det skrivits kortare avsnitt i vissa böcker av ovanstående författare, men där presenteras i princip bara vad som omfattas av de olika skälerna. Den mest genomgående och gedigna framställningen inom ämnet är Jack Ågrens avhandling från 2013.¹⁶ Förutom avhandlingen har Ågren också skrivit kortare texter på ämnet tidigare. Det finns även ett par andra artiklar runt ämnet av bl.a. Tomas Olsson och Lena Holmqvist. Strafflindring som bygger på billighet har även diskuterats i utländsk doktrin, bl.a. av Ashworth och von Hirsch.

Någon närmare kritisk analys och genomgång av de i syftet nämnda förarbetena sett till effektivitet och humanitet har vad jag erfarit ingenting skrivits. Även om framställningen kommer att beröra, diskutera och

¹² Se Jareborg och Zila.

¹³ Se Borgeke m.fl.

¹⁴ Se Ulväng 2005.

¹⁵ Se bl.a. Lernestedt (2003) och Lernestedt (2013).

¹⁶ Se Ågren.

presentera billighetsskälens motiveringar och bakomliggande grunder på ett självständigt sätt, är det främst på området som nämndes i föregående mening som framställningen kan sägas fylla ett hålrum.

1.6 Disposition

I nästkommande kapitel presenteras utgångspunkter för framställningen i form av vissa demokratiaspekter och något grundläggande om straffteorier och det svenska påföljdssystemet. Detta för att förstå sammanhanget runt det som senare kommer att beröras och för att lägga en viss grund för vidare diskussion.

Det tredje kapitlet inleds med en presentation kring billighetsskälens rent allmänt och deras förhållande till närliggande möjligheter till lindring eller nedsättande av straff. Därefter följer, i samma kapitel, en genomgång av grunder och motivering för bestämmelsens införande 1989, dels i ett avsnitt som behandlar billighetsskälens kollektiv, dels i ett avsnitt som behandlar billighetsskälens enskilt. För alla punkter utom 29 kap. 5 § 5 p. kommer i detta kapitel, av dispositionsmissiga skäl, också eventuella senare förändringar av bestämmelsen att presenteras och beröras. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion om vad som är att anse som grund och motivering för billighetsskälens, dels som kollektiv, dels enskilt.

I det fjärde kapitlet presenteras och diskuteras den förändring av 29 kap. 5 § 5p. som gjordes 2015 och de förslag rörandes samma punkt som följer av 2019 års lämnade betänkande.¹⁷ Fokus i kapitlet kommer att ligga på diskussionen i nämnda förarbeten och hur eventuella förändringar motiveras i dessa. Kapitlet avslutas med en sammanfattande diskussion om vad som är att anse som grund och motivering för genomförd och föreslagen förändring.

¹⁷ Se Prop. 2014/15:37; SOU 2019:38.

Det femte och avslutande kapitlet inleds med en jämförelse, innehållandes reflektion och diskussion, gällande de slutsatser som framkommit av de två föregående kapitlen, dvs. en jämförelse av grunderna för införande av bestämmelsen 1989 och grunderna för senare förändringar. Därefter avslutas kapitlet med diskussion och reflektion om hur förfarandet som framgår av framställningen förhåller sig till de inledningsvis presenterade aspekterna kring demokrati och lagstiftning.

Egna reflektioner och slutsatser återfinns som huvudregel i avskilda avsnitt. Sådana avsnitt återfinns, i fall av dess existens, i slutet av ett kapitel. I de fall jag presenterar egna kommentarer eller reflektioner i de deskriptiva delarna har detta redovisats i texten.

2 Inledande utgångspunkter

2.1 Kort om demokrati och lagstiftning

Riksdagen är som folkets främsta företrädare och den högsta lagstiftande församlingen i Sverige, med undantag från överskridande av grundlag, fri att stifta vilka lagar den vill. I det fall att överskridande gjorts kan domstolarna dock vägra att tillämpa lagen.¹⁸ Det finns dock fler aspekter av mer övergripande demokratisk karaktär som är lämpliga att ta hänsyn till under lagstiftningsprocessens gång.

Aleksander Peczenik menar, i en diskussion som behandlar demokrati i samhället mer generellt, att samhället sett ur demokratiska synpunkter blivit komplext och svårtillgängligt, och att detta medför ökade krav på fri åsiktsbildning, tillgång till information och öppenhet. Vidare menar han att samhällets institutioner i stort måste motverka dessa svårigheter genom att tillgodose dessa krav.¹⁹ Peczenik beskriver den fria tillgången till politisk relevant information som en förutsättning till en rationell debatt om politiska, etiska, juridiska och andra samhällsfrågor. Offentlighetsprincipen, som följer av bland annat 2 kap. 1 § RF och 2 kap. TF, är en del i att säkra denna öppenhet. Han framför också att den fria åsiktsbildningen i politiska och juridiska frågor underlättas av att beslut inom nämnda områden följs av en uppriktig, begriplig och tillräckligt djuplodande motivering.²⁰

Även Per Ole Träskman och Dag Victor menar på att offentlighetsprincipen med dess möjlighet till insyn och möjlighet till påverkan genom den politiska

¹⁸ Jfr 1 kap. 1 § RF; 7 kap. 2 § RF; 8 kap. 1 § RF; och 11 kap. 14 § RF.

¹⁹ Se Peczenik, s. 72 f.

²⁰ Se Peczenik, s. 82.

debatten är viktig. Mer specifikt menar Victor att systemet måste vara överblickbart och lämna utrymme för kontroll, insyn och påverkan.²¹

2.2 Allmänt om straff, straffsystem och straffteorier

Frågan om varför samhället straffar och vad som är syftet med bestraffningen är väldiskuterad och flera olika åsikter och ställningstagande har förts fram genom historien. De olika straffteorierna brukar traditionellt delas upp i absoluta och relativa teorier där vedergällning och försoning hör till den förra medan allmänprevention och individualprevention hör till den senare. Jareborg och Zila menar att skillnaden mellan de två typerna av teorier är att straff används utan något uttalat syfte i de absoluta medan straff används i ett visst syfte i de relativa, t.ex. brottsprevention.²² Även andra principer och utgångspunkter för straffsystemet kommer att tas upp i den vidare framställningen. Dessa brukar dock inte delas in i några speciella kategorier.

2.2.1 Allmänprevention

Den grundläggande tanken bakom allmänprevention är att bestraffningen ska avhålla andra människor från att begå brott. Gällande hur själva preventionen sker talar man om avskräckning och moralbildning. Avskräckning bygger på det uppställda hotet om straff och en medvetenhet om att straff kommer att följa om ett brott begås. Den som frestas att begå ett brott ska genom hotet om straff avstå från handlingen. Moralbildning, som hänför sig till kriminaliseringsnivån, sker när man genom att straffbelagda gärningar visar att gärningarna är förkastliga. Lagstiftningen avser skapa en värderingsgemenskap som alla vill vara en del av.²³

²¹ Jfr Victor, s. 167; Träskman, s. 510 f.

²² Se Jareborg och Zila, s. 65.

²³ Se Jareborg och Zila, s. 76 f.

Gällande påföljder kräver ett allmänpreventivt system att utformningen påverkar den allmänna laglydnaden. Bestrafningen i ett renodlat allmänpreventivt system bestäms utifrån vad som är brottspreventivt i en omfattning som är godtagbar och sker i syfte att påverka människors framtida handlande. En dom ger uttryck för klander, men inte något mått av klander. Straffsystemet skulle, med tanke på sitt syfte, kunna innehålla inhumana straff i form av kroppsstraff och dödsstraff. Det avgörande för straffformen är vilken allmänpreventiv verkning formen skulle få. Sett till den tänkta moralbildningen finns det dock en stor poäng att maktutövningen inte kan uppfattas som illegitim. Brottets svårhet och brottslingens personliga förhållanden är i ett allmänpreventivt system irrelevant för straffbestämningen.²⁴

2.2.2 Individualprevention

I den individualpreventiva teorin står den enskilde brottslingen i centrum för intresset att förebygga och förhindra återfall av personer som gjort sig skyldiga till brott. Syftet med teorin uppfylls om brottslingen får ett straff som avhåller denna från att begå nya brott. En dom ger uttryck för klander, men inte för ett mått av klander. Straffet bestäms utifrån vilken nivå som anses behövas i det enskilda fallet och teorin är främmande för generella straffskalor. Även formen av straff varierar och beror på vilka behov som anses finnas hos den enskilde.²⁵

2.2.3 Retributivism

Utifrån retributivismen är förtjänst det centrala begreppet och siktet ställs bakåt. Detta gör att denna ideologi i princip bara får betydelse vid utdömandet av straff. I vissa fall kan tankesättet inverka även på kriminaliseringen. Detta om man ser på kriminalisering utifrån en högre nivå som är oberoende

²⁴ Se Jareborg och Zila, s. 83.

²⁵ Se Jareborg och Zila, s. 85 ff.

världslig lagstiftning, dvs. en guds, förnuftets eller den naturliga rättens ordning.²⁶

Utifrån retributivismen är straffet att se som vedergällning som gärningspersonen genom sitt handlande förtjänat. Ibland påstås att absoluta teorier, som retributivism får sägas vara en del av, skulle sakna syfte för utdömande av straff. Lernestedt menar att det är en olycklig om inte direkt felaktig formulering. Syftet kan visserligen inte sägas vara brottsprevention, men likväl kan syften i form av att förhindra Guds hämnd eller mer modernt uttryckt, att återupprätta någon slags rubbad balans som följt av brottet anföras som syfte. Något syfte eller hänsyn till konsekvenser kopplat till den enskilde personen som straffas, förutom att dennes skuld försvinner, är dock svårt att hitta.²⁷

2.2.4 Humanitet

Ett straff innebär ett medvetet orsakande av obehag och lidande hos den som blir straffad. Straffet är en användning av samhällets maktmedel mot den enskilde för att denne gjort ett brott mot samhällets gemensamma normer. Det faktum att ingen vill bli föremål för denna straffrättsliga reaktion bör mana till försiktighet och återhållsamhet med ett generellt krav på rimlighet och måttfullhet vid bestraffning. Detta förhållningssätt kan sammanfattas i en princip om humanitet.²⁸ Principen bygger på en respekt för människovärdet, att alla människor skulle besitta detta värde lika mycket med innebörd att alla människor har rätt att bli anständigt behandlade av andra.²⁹

²⁶ Se Lernestedt (2003), s. 118 f.

²⁷ Se Lernestedt (2003), s. 118 f.

²⁸ Se Borgeke m.fl., s. 39 f.

²⁹ Se Jareborg och Zila, s. 93 f.

Historiskt har principen sin bakgrund i religion och är på ett sekulärt plan svårare att finna berättigande för. Istället kan, enligt Jareborg och Zila, människors likaberättigande motiveras utifrån hur rationellt det är att ha som utgångspunkt för moralisk argumentation. För att inte helt undergräva principens betydelse genom att kunna hävda att människors värde är lika lite värda krävs att man lyfter upp betydelsen av vördnaden för mänskligt liv.³⁰

Humanitetsprincipens berättigande av straff bygger i stort på vedergällning och att i efterhand klandra gärningspersonen för vad denne gjort och låta den samma ta ansvar för sitt beteende.³¹ Straffet är dock inte bara tänkt som ett fördömande av klander utan också som ett led i en moralisk argumentation och kommunikation. För att den dömda ska komma till insikt om sitt felaktiga handlande, inse sitt eget ansvar och ta lärdom av situationen krävs att den dömda behandlas på ett humant och respektfullt sätt. Om målet är att få en brottsling att förstå att denne har gjort fel och bör ta ansvar för det är brutalitet fel väg att gå. Många straffformer som skulle kunna användas utifrån preventiva perspektiv är utifrån detta synsätt uteslutna.³²

För att en människas värde ska respekteras vid bestraffning krävs att skuldprincipen³³ tillåts gälla. Detta för att människan ska ses som en medveten varelse som är ansvarig för sina gärningar och straffas därefter. Till skillnad från preventionsteorierna är människan i detta fall inte bara ett offer som straffas för att påverka andras beteende. På en otillåten gärning följer här en individuell skuld som i sin tur ger uttryck för klander. Ett klander som till skillnad från preventionsteorierna inte bara finns utan i detta fall också kan graderas.³⁴

³⁰ Se Jareborg och Zila, s. 93 f.

³¹ Se Ulväng (2005), s. 106 f.

³² Se Jareborg och Zila, s. 95 f.

³³ Skuldprincipen innebär att bara den som ådalagt skuld bör drabbas av straffrättsligt ansvar och att detta straff inte bör vara strängare än vad som motsvarar måttet av skuld. Enligt denna princip kan man således inte bestraffa någon som inte kunnat rätta sig efter lagen eftersom personen i det läget inte skulle gjort sig skyldig till skuld. Se Asp m.fl., s. 48 ff.

³⁴ Se Jareborg och Zila, s. 95 f.

2.2.5 Proportionalitet

Proportionalitetsprincipen bygger på att den som gjort sig skyldig till ett brott ska få ett straff som står i proportion till den brottsliga gärningens allvar och klandervärdhet.³⁵ Principen graderar olika brotts klandervärdhet och låter det få uttryck i storleken på straffet. Tillvägagångssättet ger systemet en inre struktur av *relativ proportionalitet*, dvs. att man kan säga att ett visst brott, i förhållande till ett annat brott, förtjänar ett strängare, samma eller lindrigare straff. På det viset uppnås en slags rättvisa olika brott emellan. Detta trots att det inte används någon naturlig grund för att bestämma vad ett brott förtjänar för lidande. Detta speglas ytterligare av att proportionalitetstänkandet bara ger uttryck för hur, och inte varför, bestraffning bör ske.³⁶

En annan typ av proportionalitet, som också ingår i proportionalitetsprincipen är *absolut proportionalitet*. Principen kan vara bestämmande och beröra rättvisa på ett mer konkret plan genom att vägledning hämtas från ett normsystem med ett givet mått för vad som är att anse som rättvist, t.ex. gudomligt given lagstiftning. Detta är dock ovanligt, om ens längre förekommande, och absolut proportionalitet används generellt för att bestämma straffskalornas spännvidd och hur kraftigt straffhotet generellt ska vara utifrån människosyn, föreställningar om preventionsbehov och andra kulturellt relativa måttstockar.³⁷

Proportionalitetsprincipen är nära sammankopplad med principen om ekvivalens, dvs “*att lika svåra brottstyper och lika svåra brott ska behandlas lika vad avser tilldelande av straff medan brottstyper och brott som är olika allvarliga ska behandlas olika*”.³⁸

³⁵ Se Borgeke m.fl., s. 38.

³⁶ Se Jareborg och Zila, s. 69 f.

³⁷ Se Jareborg och Zila, s. 70 f.

³⁸ Se Borgeke m.fl., s. 39.

Straffbestämning genom proportionalitet är återblickande, utgår ifrån brottets svårhet och gärningspersonens skuld och strävar inte efter brottsprevention utan efter rättvisa.³⁹

2.3 Straffmätning och straffvärde

2.3.1 Straffmätning

Fram till 1989 byggde det svenska påföljdssystemet på allmän- och individualpreventiva grunder. Domstolen skulle då göra en avvägning mellan dessa intressen i varje enskilt fall. År 1986 föreslog fängelsestraffkommittén att prevention som grund för påföljdsbestämningen skulle ersättas av ett system som tog sin utgångspunkt i brottets eller brottslighetens svårhet och det mått av klander som gärningspersonen förtjänade.⁴⁰ Begreppet för detta, som kom att få namnet *straffvärde*, hade funnits med i debatten sedan 1970-talet men det var först i och med reformen i slutet av 1980-talet som det kom att användas i lagtext.⁴¹

När man idag ska bestämma påföljden för ett brott är det alltså inte utifrån allmänna och abstrakta teorier och principer. Istället är det utifrån en mer konkret tillämpning av den lagstiftning som beslutats. Straffmätningen följer av 29 kap. 1 § BrB och dess mål och syfte är att resultera i ett konkret straff.⁴²

För att fastställa ett konkret straff måste först straffmätningens värde bestämmas. Detta begrepp följer inte av lagtext utan av praxis och avser straffvärdet med eventuella avdrag av billighetsskäl och hänsyn till gärningspersonens

³⁹ Se Jareborg och Zila, s. 74.

⁴⁰ Se SOU 1986:14, s. 20; Jareborg och Zila, s. 102.

⁴¹ Se SOU 1986:14, s. 20; Borgeke m.fl., s. 147; Jareborg och Zila, s. 105.

⁴² Se Borgeke m.fl., s. 144 f.

ungdom. I denna process fastställs först straffvärdet för brottet. Därefter beaktas straffskärpande och straffmildrande omständigheter som inte påverkar straffvärdet. Till sist beaktas eventuellt redan avtjänad påföljd eller avräkning till följd av processuellt frihetsberövande.⁴³

2.3.2 Straffvärde

Straffvärdet är resultatet av en bedömning av gärningens skadlighet och gärningspersonens skuld såsom den kommit till uttryck i gärningen.⁴⁴ Att straffvärdet är grunden för påföljdsbestämningen stämmer väl överens med proportionalitetsprincipen och att proportionalitet ska råda mellan brottet och det straffrättsliga ingripandet. Det är till och med så att påföljdssystemet i sin helhet är baserad på proportionalitetsprincipen. Genomförande av ett allvarligare brott leder till ett högre straffvärde och i slutändan också en strängare påföljd.⁴⁵

De grundläggande lagreglerna för straffvärdebedömningen finns i 29 kap. 1–3 §§ BrB. Första paragrafen utgör den huvudsakliga bestämmelsen med instruktion om vilka omständigheter som ska beaktas vid bestämmandet av straffvärdet. De två efterföljande paragraferna räknar upp omständigheter som kan verka försvårande eller förmildrande vid bedömningen av densamma.⁴⁶

Lydelsen av 29 kap. 1 § BrB:

”Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

⁴³ Se Jareborg och Zila, s. 123; Borgeke m.fl., s. 46 ff; NJA 2014 s. 559.

⁴⁴ Se Jareborg och Zila, s. 105.

⁴⁵ Se Borgeke m.fl., s. 149.

⁴⁶ Se 29 kap. 1–3 §§ BrB.

*Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.*⁴⁷

2.3.2.1 Abstrakt och konkret straffvärde

Utgångspunkt för straffvärdebedömningen är vilken straffskala som är tillämplig för den brottsliga gärningen. Denna står angiven i respektive straffbestämmelse och är ofta internt graderad utifrån hur allvarlig gärningen bedöms vara i respektive fall. Straffskalan, som är tänkt att sätta de yttre ramarna för bedömningen, är dock inte absolut. Undantag gör det möjligt att det slutgiltiga resultatet, i vissa fall, under- eller överskrider satt straffskala. Beaktande av billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB är ett av dessa undantag.⁴⁸ Straffvärdet som framgår av brottstypens straffskala benämns ofta som *abstrakt straffvärde*. Det abstrakta straffvärdet återspeglar lagstiftarens syn på hur allvarlig brottstypen är i relation till andra brottstyper.⁴⁹

Domstolen, går efter att ha fastställt brottets abstrakta straffvärde, över till att inom straffskalans ram bestämma brottets konkreta straffvärde enligt 29 kap. 1–3 §§ BrB. Det konkreta straffvärdet är, till skillnad från det abstrakta straffvärdet, ett mått på en specifik begången brottslig gärning och bestäms av domstolen i det enskilda fallet. Detta kan sägas vara ett uttryck för graden av brottslighetens förkastlighet i förhållande till andra brott med samma brottsrubricering.⁵⁰

⁴⁷ Se 29 kap. 1 § BrB.

⁴⁸ Se Borgeke m.fl., s. 44, 149.

⁴⁹ Se Jareborg och Zila, s. 105 f.

⁵⁰ Se Jareborg och Zila, s. 105 f.

2.3.2.2 Objektiva och subjektiva kriterier

Precis som följer av lagtexten i 29 kap. 1§ BrB innehåller straffvärdebedömningen både objektiva och subjektiva kriterier. De objektiva kriterierna som ska bedömas är vilken skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet. Rätten ska alltså bedöma i vilken utsträckning det straffskyddade intresset blivit angripet genom det aktuella brottet. De objektiva kriterierna ska sedan täckas subjektivt. Detta sker genom att de subjektiva kriterierna, vad den tilltalades insett eller borde ha insett beträffande de objektiva kriterierna tillsammans med de avsikter och motiv gärningspersonen haft, bedöms och inverkar på resultatet av straffvärdebedömningen.⁵¹

⁵¹ Se Borgeke m.fl., s. 149 f.

3 Billighetsskälen

3.1 Allmänt

I 29 kap. 5 § BrB finner man den grupp strafflindringsgrunder som vanligtvis benämns som *billighetsskälen*. Dessa grunder är ingenting som berör ett brotts straffvärde och kommer in i påföljdsbestämningen mellan fastställandet av straffvärdet och fastställandet av det slutliga straffmätningensvärdet. Trots att billighetsskälen inte berör straffvärdet anses de ändå ha en koppling till vad som är att anse som en rättvis behandling av den tilltalade, detta utifrån gärningspersonens person. Billighetsskälen berör alltså inte straffvärdigheten för själva gärningen utan riktar in sig på straffvärdigheten hos gärningspersonen.⁵²

Billighetsskälen innebär att rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning ska beakta någon av följande grunder:

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,
4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
5. om den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet,
6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,

⁵² Se Jareborg och Zila, s. 131; Borgeke m.fl., s. 46.

7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.⁵³

Om någon av de uppräknade omständigheterna föreligger får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.⁵⁴ I vissa speciella fall kan billighetsskäl till och med leda till att domstolen helt efterger påföljd i form av påföljdseftergift.⁵⁵ I dessa fall krävs att rätten kommer fram till att ett brott har begåtts, att den tilltalade fälls till ansvar för detta men att det vore uppenbart oskäligt att utdöma påföljd för brottet.⁵⁶

Bestämmelsen gällande billighetsskäl är att anse som ett avsteg från påföljdssystemets grundläggande principer och är avsedd att tillämpas med försiktighet. Detta för att inte tillämpningen ska leda till en oenhetlig praxis eller andra sociala orättvisor.⁵⁷

Bestämmelsen runt billighetsskäl infördes 1989 och ändrades 2015. Förändringen 2015 innehöll mestadels redaktionella förändringar i struktur och uppbyggnad av bestämmelsen men medförde också vissa förändringar.⁵⁸ De mindre förändringarna kommer att beröras i samband med genomgången av

⁵³ Se 29 kap. 5 § BrB.

⁵⁴ Se 29 kap. 5 § BrB 2 st.

⁵⁵ Se 29 kap. 6 § BrB.

⁵⁶ Se Borgeke m.fl., s. 48.

⁵⁷ Se Prop. 1987/88:120 s. 90.

⁵⁸ Se Jareborg och Zila, s. 131.

respektive billighetsskäl i nästa kapitel. Den större förändringen kommer att beröras separat i avsnitt 4.1.

3.1.1 Billighetsskälens förhållande till förmildrande omständigheter i 29 kap. 3 § BrB

I 29 kap. 3 § BrB finns omständigheter som ska beaktas som generellt förmildrande vid bedömningen av en gärnings straffvärde. Uppräkningen är inte uttömmande utan innehåller bara de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna som påverkar brottslighetens svårhet i lindrande riktning och därmed också sänka straffvärdet för gärningen. Syftet med bestämmelsen är dels att tydliggöra vilka omständigheter som kan påverka straffvärdebedömningen, dels att främja en enhetlig rättstillämpning och skapa förutsebarhet. Omständigheterna som omfattas av denna bestämmelse hänför sig till själva gärningen och den skuld som kan tillskrivas gärningspersonen. Omständigheter hänförliga till gärningspersonens situation eller omständigheter som inträffat efter brottet beaktas inte enligt denna bestämmelse.⁵⁹

3.1.2 Billighetsskälens förhållande till nåd i 12 kap. 9 § RF

I 12 kap. 9 § RF finns möjlighet för regeringen att helt efterge eller mildra en brottspåföljd genom nåd. Denna möjlighet till nåd, som visserligen fanns redan innan regeringsformens ikraftträdande, motiverades vid regeringsformens införande som ett komplement till straffrättskipningen. Detta

⁵⁹ Se Borgeke m.fl., s. 190 f; Prop. 1987:88:120, s. 43, 85 ff.

komplement skulle motverka att ett annars utdömt straff, vid beaktande av omständigheter som inträffat efter domen, framstod som obilligt.⁶⁰

I förarbetet till 1989 års införande av 29 kap. 5 § BrB framgår att de omständigheter som oftast föranleder nåd är en grupp med omständigheter som inträffar efter domen och en grupp med omständigheter som domstolen ansett sig inte kunna eller böra beakta. Vid en kort genomgång av förhållandet mellan nåd och billighetsskäl framgår det vidare av förarbetet, förutsatt att förslaget kring billighetsskäl skulle gå igenom, att nådeskälens främst skulle få sin användning då omständigheter tillkommit efter domen. Eventuella skäl för nåd som förelåg redan vid domstillfället var alltså i stor utsträckning tänkt att beaktas av domstolen i form av billighetsskäl.⁶¹

Lernestedt skriver att institutet kring nåd har vaga ramar, både gällande vad det egentligen är men också om hur det ska tillämpas i enskilda fall. Som exempel kan nämnas att enskilda beslut inte tydligt motiveras och det redogörs inte heller för vilka kriterier som beaktas. Det som kan konstateras är dock att funktionen finns till som en, i ett system som inte är fullständigt eller ofelbart, nödvändig sista möjlighet till korrigering och används bara i rena undantagssituationer.⁶² Lernestedt öppnar upp för beskrivningen av funktionen som en *“möjlighet till korrigering i termer av materiell rättvisa av vad skapandet av den formella rättvisan i konsekvensens och legalitetens namn (i vissa fall) tvingats åstadkomma”*.⁶³

⁶⁰ Se Prop. 1973:90, s. 412.

⁶¹ Se SOU 1986:14, s. 453 f.

⁶² Se Lernestedt (2013), s. 308 f.

⁶³ Se Lernestedt (2013), s. 310.

3.2 Bakgrund, motiv och syfte vid införandet 1989

I detta avsnitt presenteras billighetsskälens grunder, motivering och syfte. Först kommer en genomgång av införandet av billighetsskäl som kollektiv och därefter behandlas dem enskilt. Bestämmelsen har sedan sitt införande 1989 genomgått mindre förändringar. Med undantag för förändringen i 29 kap. 5 § 5 p. BrB, som tas upp separat i nästkommande kapitel kommer även dessa förändringar, av dispositionsmässiga skäl, kort att beröras i avsnittet som berör de enskilda punkterna. Observera att punkterna, precis som påtalats i inledningskapitlet, följer dagens numrering och inte den numrering som gällde vid bestämmelsens införande.

3.2.1 Billighetsskäl som kollektiv

Redan innan införandet av 29 kap. 5 § BrB år 1989 fanns bestämmelser som vid påföljdsbestämningen tog hänsyn till gärningspersonens personliga förhållande och omständigheter. I en artikel från 1948, som kom att ligga till grund för Strafflagsberedningens förslag samma år, presenterade Heuman olika grunder för påföljdseftergift. I framställningen hanterades de idag billighetsgrundande omständigheterna tillsammans med flera andra grunder i form av bl.a. oförstånd, rättsvillfarelse och själslig abnormitet.⁶⁴ Denna uppdelning upphävdes dock 1962 då ett allmänt stadgande om nedsättning och eftergift av påföljd infördes.⁶⁵ Båda dessa bestämmelser byggde främst på individualpreventiva resonemang och skulle påverka bedömningen i det enskilda fallet utifrån gärningspersonens möjlighet att avhålla sig från vidare brottslighet och anpassa sig i samhället.⁶⁶ Även om dessa bestämmelser främst byggde på individualpreventiva grunder fanns, precis som kommer att

⁶⁴ Se Heuman, s. 329 f; SOU 1948:40, s. 4 ff.

⁶⁵ Se Prop. 1962:10 (del c), s. 370 ff.

⁶⁶ Se Prop. 1987/88:120, s. 47; SOU 1986:14, s. 422 f.

redovisas närmare för senare vid genomgången av respektive billighetsgrund, inslag av en strävan efter humanitet. Humaniteten, påkallat på grund av hög ålder hos gärningspersonen, stod i detta fall dock inte som enskild grund utan kompletterades med att en påföljd i aktuella fall ofta skulle sakna preventiv betydelse.⁶⁷ Vid införandet av brottsbalken år 1962 motiverades reglerna som medgav nedsättning av påföljd bl.a. som en slags säkerhetsventil för att kunna justera straffet där det fanns ett klart behov.⁶⁸

Trots att man vid motivering och genomförande av 1989 års reform vände sig bort från det preventiva prognostänkandet, valde man att ha kvar bestämmelser med liknande funktion även efter reformen. Bestämmelsen delade dock upp de olika grunderna och hanterade inte dem i samma allmänna ordalag som tidigare. Detta motiverades med att tillämpningen därigenom skulle få en klarare gränsdragning och på ett tydligare sätt skulle återspegla de bedömningar som redan gjordes. Grundtanken bakom bestämmelsen var att domstolen vid straffmätningen skulle ha möjlighet att beakta betydelsefulla negativa konsekvenser som drabbat eller kom att drabba gärningspersonen till följd av brottet eller domen. På ett mer abstrakt plan argumenterades för, tillstyrkt eller lämnat utan erinran från samtliga remissinstanser, att det vid sidan av straffvärdet fanns omständigheter av ett sådant slag att det skulle framstå som orättfärdigt och obilligt om de inte beaktades vid påföljdsbestämningen. Ytterligare motivering var att bestämmelsen, med sin justerande funktion, sågs som ett led i att uppnå en större enhetlighet i praxis.⁶⁹ Paragrafen var dock avsedd att tillämpas med försiktighet så att tillämpningen i sig inte skulle bidra till oenhetlig praxis eller sociala orättvisor.⁷⁰

⁶⁷ Se SOU 1948:40, s. 22.

⁶⁸ Se Prop. 1962:10 (del c), s. 379.

⁶⁹ Se Prop. 1987/88:120, s. 47 f; SOU 1986:14, s. 20, 451.

⁷⁰ Se Prop. 1987/88:120, s. 90.

3.2.2 Billighetsskälens som enskilda punkter

I detta avsnitt berörs billighetsskälens grund och motiv utifrån de enskilda punkterna. För att förstå vad de olika punkterna innebär och omfattar, inleds varje punkt med en kort allmän beskrivning av dess innebörd och tillämpning. Därefter följer en beskrivning av bakomliggande grund och motivering för strafflindring uppdelad på förarbete och åsikter i doktrin. Praxis för varje punkt kommer inte att beröras närmare än vad som anses ha betydelse för att svara till framställningens syfte.

3.2.2.1 Punkt 1, om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada

Allmänt

Precis som det står i lagtexten måste kroppsskadan som den tilltalade drabbas av vara allvarlig för att beaktas vid straffmätningen. För att skadan ska räknas som allvarlig får den inte vara övergående utan ska vara av bestående karaktär. I förarbetena exemplifieras detta med att en rattfull förare skulle drabbas av någon form av invaliditet till följd av trafikolycka eller att en person, som använt sig av sprängmedel vid ett inbrott, får allvarliga skador till följd av sprängningen.⁷¹ Något som också följer av lagtexten, om än inte lika tydligt, är att det krävs ett orsakssamband mellan brottet och den uppkomna skadan.⁷²

Bakomliggande grund

Någon ideologisk bakomliggande motivering till varför en person som blir allvarligt skadad vid genomförandet av ett brott ska dömas till lindrigare påföljd än någon som klarar sig helskinnad framgår inte tydligt av förarbetena som låg till grund för 1989 års reform. I ett betänkande från 1948 skriver man däremot kort att bestämmelsen bygger på humanitära hänsyn. Som grund för, i betänkandet aktuell bestämmelse, låg dock ett individualpreventivt krav på

⁷¹ Se Prop. 1987:88:120, s. 91; SOU 1986:14, s. 450 f.

⁷² Se Ågren, s. 100.

att omständigheten skulle antas göra att den tilltalade avhöll sig från vidare brottslighet.⁷³ I förarbetena gällande 1989 års lagändring motiveras punkten till viss del som en form av sanktionskumulation⁷⁴. Vid omorganiseringen av billighetsskäl 2015 används inte sanktionskumulation som grund utan där hänvisas till omständigheter som gärningspersonen inte har kontroll över och att det därför vore oskäligt att döma ut straff för brottets hela straffvärde.⁷⁵

Ågren menar att grunden för strafflindring för denna punkt inte är självklar men att det troligen har att göra att personen redan drabbats av det naturliga straffet (*poena naturalis*). Strafflindring skulle därför kunna berättigas med hänsyn till humanitetsskäl och gärningspersonens särskilda utsatthet. Humaniteten i det här fallet lägger vikt på att gärningspersoner inte ska behöva lida onödigt hårt till följd av brottet eller straffet. Bestämmelsens existens kan enligt Ågren också ses utgöra en sorts proportionalitetsbedömning. Detta eftersom en person som skadar sig allvarligt till följd av ett brott, totalt sett kommer drabbas hårdare av brottets följder än den person som begår samma brott utan att bli skadad. Bestämmelsen kan ur detta perspektiv därför beskrivas utgöra en utvidgad, heltäckande och mer rättvisande proportionalitetsbedömning eftersom den till skillnad från straffvärdebedömningen även tar hänsyn även till billighetsskäl.⁷⁶

Tasioulas beskriver det som att personerna redan allvarligt lider av följderna av brottet och att det därför vore förvånande och grymt att döma ut ett straff som motsvarar brottets hela straffvärde. Detta framförallt om straffet finns till för att kommunicera klander av brottet till den tilltalade, då denna redan kan anses ha fått del av detta. På samma sätt kan den tilltalade, i de fall straff motiveras endast av vedergällning, redan anses ha mött, i vilket fall delar av,

⁷³ Se SOU 1948:40, s. 7, 22.

⁷⁴ Sanktionskumulation kommer att beröras närmare i avsnitt 3.2.2.6.

⁷⁵ Se Prop. 2014/15:37, s. 8.

⁷⁶ Se Ågren s. 107.

det lidande som ska ådömas. Detta sägs dock inte i någon motsats till att nåd och strafflindring i sin helhet har sin grund i humanitära skäl.⁷⁷

3.2.2.2 Punkt 2, om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde

Allmänt

Omfattningen av denna punkt har ingen bestämd åldersgräns. I förarbetena anges dock att det generellt sett finns anledning att överväga tillämpning av bestämmelsen gällande personer som uppnått den allmänna pensionsåldern, 65 år. Gällande hälsotillstånd bör bestämmelsen övervägas gällande personer med allvarligare fysiska handikapp och exemplifieras med förlamning eller starkt nedsatt syn. Även allvarliga sjukdomstillstånd, framförallt de som bedöms vara livshotande, kan beaktas.⁷⁸

Bakomliggande grund

Motivet till denna punkt utvecklas inte något närmare i propositionen inför 1989 års reform. Den enda förklaringen som återfinns är att ett längre fängelsestraff i allmänhet torde drabba äldre personer hårdare än yngre personer.⁷⁹ I betänkandet från 1948 skriver man, precis som gällande den första punkten, att strafflindring med tanke på hög ålder eller dålig hälsa kan komma i fråga utifrån humanitära hänsyn. I betänkandet går också att finna att en påföljd i aktuella fall ofta saknar individual- eller allmänpreventiv betydelse.⁸⁰

Ågren skriver att omständigheterna under denna punkt är ideologiskt närbesläktade med omständigheterna under bestämmelsens första punkt och att även dessa får ses som uttryck för den tilltalades särskilda utsatthet. Utsattheten är i detta fall dock kopplade snarare till följderna av straffet snarare än

⁷⁷ Se Tasioulas, s. 102, 117 ff. Jfr Ashworth och von Hirsch, s. 170 f.

⁷⁸ Se Prop. 1987:88:120, s. 95.

⁷⁹ Se Prop. 1987:88:120, s. 95.

⁸⁰ Se SOU 1948:40, s. 22.

följderna av brottet. Utsattheten består i detta fall av att gärningspersonen är särskilt känslig för bestraffning på grund av ålder eller hälsa. Hög ålder medför ofta negativa konsekvenser ur både fysiologiska och psykologiska avseenden även utan att något straff är inblandat. Även faktumet att en gammal person har kortare tid kvar att leva skapar en attityd, grundad i humanitet, som talar för strafflindring. Ågren menar också att det i dessa fall, med hänsyn till fysisk eller psykisk skada eller sjukdom, måste stå i strid med nedärvda humanistiska värderingar att straffa en person fullt ut och att bestämmelser av detta slag får anses överensstämma med allmänna straffrättsliga humanitetssträvanden. Det är dock viktigt att bestämmelsen ger strafflindring endast i de fall där ett fullt utdömt straff verkligen leder till, eller förväntas leda till, ett "för hårt" straff på grund av punktens aktuella omständigheter.⁸¹

Ashworth och von Hirsch skriver att principen för aktuella omständigheter skiljer sig från andra strafflindringsgrunder. Istället för att omständigheterna ger skäl för att en person ska få mindre straff innebär principen som ligger bakom denna punkt att man istället undviker att den tilltalade lider mer av straffet än en person som inte omfattas av bestämmelsen.⁸²

3.2.2.3 Punkt 3, om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks

Allmänt

I motiven till bestämmelsens införande 1989 verkar denna punkt mestadels avse tidsperioden som förflutit mellan brottet och att den tilltalade fick del av åtal för brottet. Tidsperioden mellan delgivning och dom berörs inte något närmare i förarbetet men ordalydelsen lämnar visst utrymme för att omfatta även denna period.⁸³ Senare praxis visar att domstolen tolkat det som att tidsperioden kan sträcka sig fram till tidpunkten för slutlig dom och därmed också

⁸¹ Se Ågren, s. 241 f.

⁸² Se Ashworth och von Hirsch, s. 176.

⁸³ Se Prop. 1987:88:120, s. 95.

aktualisera bestämmelsen i fall där tidsperioden blivit lång på grund av utdragen eller avancerad process.⁸⁴

Vad som är att anse som en ovanligt lång tid enligt denna punkt ska ses i förhållande till brottets art och därmed varierar tidsperioden mellan olika brottstyper. En gemensam förutsättning för tillämpning av bestämmelsen är att den långa tidsperioden inte beror på någon omständighet som den tilltalade själv bär ansvaret för.⁸⁵

I 2015 års proposition föreslogs att denna punkt även skulle kompensera eventuella brister och överträdelser gällande rätten till rättegång inom skäligen tid som följer av 2 kap. 11 § RF och artikel 6.1 EKMR. Anledning till detta var att uppnå en mer logisk och enhetlig ordning. Förslaget blev dock på grund av framförda argument om tillämpningssvårigheter inte verklighet.⁸⁶

Bakomliggande grund

Strafflindring med hänsyn till en ovanligt lång förflutit sedan brottet kan hittas redan i förarbetet från 1948 i form av att det vid bedömning av strafflindring skulle beaktas "*om den tid, efter vilken åtal för brottet ej må väckas, snart går till ända*".⁸⁷ Motiveringen till beaktandet var att behovet av en straffrättslig reaktion, lång tid efter brottets genomförande, i hög grad förtunnats. Detta särskilt om gärningspersonen under perioden efter brottet levt väl och avhållit sig från vidare brottslighet.⁸⁸

Holmqvist skriver att bakgrunden till bestämmelsen kan vara att sambandet mellan brott och straff försvagas desto längre tiden går. En reaktion efter lång tid skulle därför kunna anses vara mindre ändamålsenlig och ett fullt utdömt straff skulle kunna ses som obilligt. Strafflindring enligt denna punkt skulle

⁸⁴ Se NJA 2012 s. 1038.

⁸⁵ Se Borgeke m.fl., s. 228. Jfr Prop. 1987:88:120, s. 95.

⁸⁶ Se Prop. 2014/15:37, s. 32 f.

⁸⁷ Se SOU 1948:40, s. 22.

⁸⁸ Se SOU 1948:40, s. 22.

vara extra motiverat i påföljdssystem som bygger på en individualpreventiv teori. Holmqvist menar att det utifrån denna grund även kan dras en parallell till reglerna om preskription⁸⁹. Detta utifrån att anledningen till att döma ut en lindrigare påföljd ökar i takt med att tidpunkten för preskription närmar sig.⁹⁰

Ashworth och von Hirsch skriver att straffet ofta har en moralisk funktion som ger gärningspersonen tillfälle att reflektera och ta avstånd från sitt beteende. Vanligtvis görs detta i någorlunda tidsmässig närhet till den brottsliga gärningen. I det fall att en lång tidsperiod löpt mellan gärning och straff kan gärningspersonens beteende och person i övrigt markant förändrats. Gärningspersonen kan därför, utifrån denna kommunikativa aspekt, bedömas att inte vara i behov av ett fullt utdömt straff.⁹¹

Ågren skriver att hotet om straff, sett utifrån de preventiva ideologierna, inom en rimlig tid borde övergå till faktiskt straff för att inte förlora avsedd effekt och innebörd. Att döma till fullt straff lång tid efter brottet fyller därför inte ett tillräckligt gott syfte. Med utgångspunkt i att motiven inte hänvisar till preventionsideologierna menar Ågren att det största argumentet för strafflindring enligt denna grund är att gärningspersonen inte på något sätt kan tillgodoräkna sig den tid som förflutit mellan brottet och delgivning av åtalet. Detta inte ens när preskription för brottet är väldigt nära i tiden. Ännu ett argument för strafflindring är att gärningspersonen under den gångna tiden kan ha levt med en mental och social oro inför framtiden och haft svårt att inrätta och planera sitt liv. Att dömas till fullt straff efter att under en lång tid inte kunnat

⁸⁹ Reglerna om åtalpreskription återfinns bl.a. i 35 kap. 1 § BrB med innebörd att det efter en viss tid inte går att döma ut påföljd för ett brott. Preskriptionens syften är bl.a. att det är önskvärt att rättsförhållandena i samhället är klara och stabila, att det ur praktiska aspekter är omöjligt att ta hänsyn till alla brott som begåtts genom historien och att det ur preventionsaspekter är viktigt att straffsystemet framstår som trovärdigt. Ett mycket långvarigt straffhot är inte förenligt med detta. Se, 35 kap 1 §; Jareborg och Zila s. 19.

⁹⁰ Se Holmqvist, s. 194.

⁹¹ Se Ashworth och Von Hirsch, s. 176.

leva sitt liv fullt ut skulle därför kunna ses som ett strängare straff än för den person som döms i nära anslutning till brottet.⁹²

3.2.2.4 Punkt 4, om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet

Allmänt

Förarbetena ger flera exempel på handlande som kan gå in under bestämmelsen. En person som misshandlat någon kan förebygga ytterligare skada genom att hjälpa den misshandlade till sjukhus, den som begått mened kan berätta sanningen och den som gjort sig skyldig till stöld kan återlämna det stulna. Ytterligare möjlighet till att minimera skada kan göras genom ekonomisk ersättning. Vid bedömningen ska hänsyn tas till gärningspersonens förmåga. Detta gäller både ekonomisk förmåga och andra omständigheter hänförliga till dennes situation. Någon som har det dåligt ekonomiskt ställt kan därför, med en mindre summa, anses ha gjort sig förtjänt av en lika stor straffnedsättning som en rikare person som ersatt hela skadan.⁹³

Handlandet ska ske på gärningspersonens egna initiativ och tillämpas främst när gärningspersonen handlat innan hen vet att hen avslöjats. Det är dock inte uteslutet att tillämpa bestämmelsen även då gärningspersonen t.ex. kompenserar ekonomiskt först efter upptäckten. Handlandet ska i vilket fall kunna sägas visa på någon slags ånger.⁹⁴

Bakomliggande grund

Grunden för denna punkt handlar om att gärningspersonen söker gottgöra, avhjälpa eller förebygga brottets skadliga verkningar. Förarbetena anger att bestämmelsen i princip vilar på samma grund som ansvarsfrihetsregeln vid frivilligt tillbakaträdande från försök i 23 kap. 3 § BrB. Ett tillbakaträdande

⁹² Se Ågren, s. 268 ff.

⁹³ Se Prop. 1987:88:120, s. 91.

⁹⁴ Se Prop. 1987:88:120, s. 91.

utgörs av att gärningspersonen avbryter en brottslig gärnings utförande eller på annat sätt gör att brottet ej fullbordas, och sägs därför inneha likheter med aktuell punkt.⁹⁵ Hänvisningen är dock inte mycket till hjälp eftersom förarbetena till den bestämmelsen inte heller ger någon direkt vägledning i frågan.⁹⁶ Även Ågren och Asp m.fl. lyfter upp svårigheten att fastställa skälen för den hänvisade bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande. Detta på grund av bristande förklaringsmodeller och avsaknad av styrande principer.⁹⁷

Holmqvist skriver att gottgörelsen, eller i varje fall försöket till denna, gör att gärningspersonen förtjänar en mildare bestraffning. Någon närmare förklaring till vad det egentligen är som premieras eller tillmäts betydelse i sammanhanget är dock inget som Holmqvist berör.⁹⁸

Ashworth och von Hirsch skiljer mellan situationer där gärningspersonen bevisligen genuint ångrar sig och situationer där gärningspersonen inte bevisligen gör det. I deras vidare diskussion är det bara den första kategorin som berörs eftersom den andra kategorin innehåller så många olika skäl för handlandet. De menar att handlandet inte kan påverka gärningspersonens klandervärdhet för brottet eftersom händelsen inträffar efteråt. Istället menar de att gärningspersonen genom sitt handlande ges möjlighet att erkänna och visa insikt i att dennes handlande skadat en annan person.⁹⁹ Denna motivering, byggandes på kommunikativa grunder, är också något som Ågren och Tasioulas framför. I fall med frivilligt agerande visar gärningspersonen genom sitt agerande på en ångerfull process, att denne kan anses ha tagit till sig straffets kommunikativa syfte och att gärningspersonen därigenom redan visat på ett förändrat och förbättrat beteende.¹⁰⁰

⁹⁵ Se SOU 1987:88:120, s. 91; 23 kap. 3 § BrB.

⁹⁶ Jfr NJA II 1962 s. 332; SOU 1953:14; Prop. 1962:10 m.fl.

⁹⁷ Se Ågren, s. 135; Asp m.fl., s. 383 f.

⁹⁸ Se Holmqvist, s. 193.

⁹⁹ Se Ashworth och von Hirsch, s. 171, 177.

¹⁰⁰ Se Ågren, s. 140; Tasioulas, s. 118.

Tasioulas, som menar på att det finns flera möjliga grunder för punkten, skriver också att strafflindringen kan bygga på retributiva skäl med förklaring i att gärningspersonens ånger och förändrade handlande leder till mindre lidande för brottsoffret.¹⁰¹

Som mest trolig grund för bestämmelsen menar Ågren att gärningspersonen genom sitt agerande efter brottet förtjänat lindring av sitt straff. Detta eftersom gärningspersonen genom sin handling, att själv agera, är att anse som mindre klandervärd. Det är alltså själva agerandet och egentligen inte motivet bakom, t.ex. verklig ånger, som är det avgörande. Ågren menar vidare att det helt enkelt orättvist att inte ta hänsyn till att gärningspersonen reparerat eller gottgjort delar av skadan. Detta även om ingen reparativ verkan faktiskt skett torde det i vilket fall felaktigt och direkt orättfärdigt att inte göra skillnad på den person som försöker att minimera skadan och den person som begår samma brott och inte försöker minimera skadan.¹⁰²

3.2.2.5 Punkt 5, om den tilltalade frivilligt angett sig (eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet)

När denna punkt infördes 1989 fanns bara den första ledet av meningen med, dvs. *om den tilltalade frivilligt angett sig*. Det är också, på grund av dispositionsmässiga skäl, bara detta led som kommer att beröras i detta avsnitt. Det andra ledet kommer att presenteras i nästa kapitel.

Allmänt

Vid införandet var det just själva angivelsen som var det väsentliga och inte något som hände efter att gärningspersonen blivit känd av polisen, t.ex. erkännande av brott eller att gärningspersonen på något underlättade polisens arbete. Även om det i inledningsvis diskuterades huruvida strafflindring på

¹⁰¹ Se Tasioulas, s. 118.

¹⁰² Se Ågren, s. 137 ff.

grund av angivelse av andras brottslighet (dvs. kronvittnen) skulle innefattas i punkten kom punkten bara att avse angivelse av egna brott. Detta eftersom det konstaterades att det, i punkten, inte fanns utrymme för att beakta sådana omständigheter och att det inte fanns någon avsikt att införa ett system med kronvittnen. Eventuella fall innehållandes den typen av omständigheter hänvisades, i den mån de helt undantagsvis skulle kunna motivera lägre straff, till den allmänna punkten, dagens punkt nio.¹⁰³

Bakomliggande grund

Den bakomliggande grunden för strafflindring till följd av angivande av egen brottslighet nämns inte specifikt i förarbetena förrän 2005. Då presenteras angivande av egen brottslighet tillsammans med nyss genomgångna punkt 4 (skademotverkandefallen) som bestämmelser som bygger på att gärningspersonen, på eget initiativ genom någon form av handlande, visar ånger.¹⁰⁴

Ågren menar att lagstiftarens intention för tillämpning av bestämmelsen, precis som i skademotverkandefallen, inte kräver att gärningspersonen i verklig mening ska ångra brottet. Han menar vidare att ett sådant krav är allt för långtgående och att strafflindring kan motiveras även utan ånger.¹⁰⁵ I den fortsatta diskussionen delar Ågren upp grunden för strafflindring utifrån om det finns verklig ånger eller inte. Precis som i skademotverkandefallen kan situationerna som innefattar ånger motivera strafflindring med att gärningspersonen tagit till sig av straffets kommunikativa syfte. Detta gör att det inte finns samma behov av senare straffa fullt ut. I dessa fall kan det dessutom anses säkrare att handlandet bygger på ånger eftersom gärningspersonen i annat fall möjligen hade förblivit oupptäckt och inte straffats alls. I de fall det inte finns någon ånger argumenterar Ågren, precis som under skademotverkandefallen, att själva agerandet, genomförandet av en positiv

¹⁰³ Se SOU 1986:14, s. 452 f., Prop. 1987/88:120, s. 92.

¹⁰⁴ Se SOU 2005:117, s. 69.

¹⁰⁵ Se Ågren s. 144.

handling som kan ses som god i sig själv, visar att gärningspersonen förtjänar ett mindre mått av klander.¹⁰⁶

Ulväng menar att denna punkt, och att den som ångrar sig inte anses behöva fullt straff, torde vara ett tydligt exempel på hur individualpreventiva argument lever kvar i den svenska påföljdsläran. Han menar vidare att det individualpreventiva tankesättet idag lever kvar i termer av humanitet, effektivitet eller minskad form av klandervärdhet. Ulväng menar vidare att den mest troliga förklaringen till strafflindring enligt denna punkt är att utgå ifrån att den som uppriktigt ångrar sig inte anses behöva fullt straff.¹⁰⁷

Relevant för grunderna till punkt 5 är ett rättsfall som 2009 avgjordes i Högsta domstolen. Bakgrunden i målet var att flera personer åtalats gällande försök till mord och allmänfarlig ödeläggelse för flertalet bilsprängningar. En av de inblandade angav sig själv och lämnade uppgifter om sprängningarna till polisen. Frågan som i detta sammanhang är aktuellt är huruvida mannens medverkan vid utredningen var att anse som billighetsgrundande. I fallet ansåg båda underinstanser att mannen genom sina uppgifter bidragit till utredningen och såg det som skäl till strafflindring. I sitt domskäl framförde HD att 29 kap. 5 § BrB handlade om billighetshänsyn och att en tillämpning av bestämmelsen enbart motiverad av samhällets intresse av att utreda brott inte var förenligt med regleringen. HD ansåg inte att mannens handlande, dvs att medverka i utredningen, var billighetsgrundande i sig. Däremot ansågs följderna av mannens handlande, att denne på grund av hot om allvarliga trakasserier inte skulle kunna leva ett normalt liv, vara omständigheter som vore obilligt att inte tillgodoräkna mannen vid påföljdsbestämningen. Lagrummet som slutligen användes var den allmänna punkten i 29 kap. 5 § BrB, dagens punkt 9.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Se Ågren, s. 156 ff.

¹⁰⁷ Se Ulväng (2013), s. 954 f.

¹⁰⁸ Se NJA 2009 s. 599.

3.2.2.6 Punkt 6, om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket

Allmänt

Vad som omfattas av denna punkt framgår tydligare än i många andra fall av bestämmelsens ordalydelse. Domstolen ska i detta fall beakta straff lindring i det fall en gärningsperson som utvisas ur riket lider men av detta. En bestämmelse med samma innebörd fanns tidigare i utlänningslagen men flyttades 1989 till 29 kap. BrB. I förarbetena konstateras att en utvisning regelmässigt får anses medföra men för den utvisade.¹⁰⁹ I praxis därefter görs dock gällande att utvisning av en person som saknar anknytning till Sverige, inte normalt kan anses medföra men av sådant slag som avses i bestämmelsen.¹¹⁰

Vid omorganiseringen av billighetsskälerna 2015 förtydligades att domstolen inte enbart ska ta hänsyn till utvisningen från Sverige i sig, utan också att gärningspersonen därmed regelmässigt nekas tillträde eller uppehållstillstånd i samtliga Schengenstater.¹¹¹ Avsaknad av anknytning till Schengenstaterna i sin helhet kan dock påverka menbedömningen på samma sätt som avsaknad av anknytning till Sverige gör.¹¹²

Bakomliggande grund

Denna punkt, precis som punkterna 7 och 8, handlar i grunden om sanktionskumulation och att hänsyn ska tas till andra straff eller negativa reaktioner som följer av brottet. Om följderna inte samordnas sker en dubbelbestraffning och detta vill lagstiftaren komma bort ifrån. Detta framgår på ett tydligt sätt av förarbetena vid införandet av bestämmelsen 1989.¹¹³ I förarbetena inför 2015 års omorganisation av bestämmelsen återupprepas denna motivering. Regeringen anför bl.a. att sanktionskumulation är viktigt för att reaktionen

¹⁰⁹ Se Prop. 1987/88:120, s. 92.

¹¹⁰ Se NJA 2001 s. 500.

¹¹¹ Se Prop. 2014/15:37, s. 31.

¹¹² Se NJA 2001 s. 500; NJA 2018 s. 150.

¹¹³ Se SOU 1986:14, s. 449.

med hänsyn till humanitetsprincipen inte ska vara mer ingripande än nödvändigt. Som ett led i arbetet att uppnå balans i detta är det viktigt att domstolen, vid påföljdsbedömningen, väger in samtliga sanktioner som följer av brottet.¹¹⁴

I förarbetena för 1989 års införande av billighetsgrunderna beskrivs fyra sorters sanktionskumulation. Den första gruppen beskriver olika typer av påföljdscombinationer, t.ex. villkorlig dom och böter. En andra grupp består av andra i lag förutsedda och samordnade combinationer, t.ex. olika sorters förverkande, utvisning, förlust av körkort och avskedande. En tredje grupp består av reaktioner som lagstiftningen egentligen inte förutse, t.ex. indragning av särskilt tillstånd i form av yrkeslegitimation eller tillstånd till viss näringsverksamhet. Den fjärde och sista gruppen innefattar att gärningspersonen skadar sig i samband med brottet eller att någon närstående till denne drabbas av negativa sociala reaktioner.¹¹⁵

3.2.2.7 Punkt 7, om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning

Allmänt

Det första ledet i punkten behandlar de mer rena arbetsrättsliga situationerna. I förarbetena anges att situationerna som omfattas är de som uttrycks ordagrant i bestämmelsen och att andra arbetsrättsliga följder eller omständigheter, t.ex. omplacering, möjligen kan beaktas under den allmänna punkten, dagens punkt 9.¹¹⁶ Vid omorganiseringen 2015 förändrades bestämmelsen något i sin ordalydelse för att förtydliga att det ska göras en individuell

¹¹⁴ Se Prop. 2014/15:37, s. 27.

¹¹⁵ Se SOU 1986:14, s. 449.

¹¹⁶ Se Prop. 1987/88:120, s. 94.

bedömning av vilken verkan ett avskedande eller en uppsägning har i det enskilda fallet. Detta eftersom graden av men som drabbar en person på grund av dessa följder kan variera.¹¹⁷ Som exempel på omständigheter som kan omfattas av det andra ledet i bestämmelsen ges en advokat som blir utesluten från advokatsamfundet, en läkare som mister sin läkarlegitimation och situationer där näringsfrihet meddelas.¹¹⁸

Bakomliggande grund

Motiveringen av strafflindring i denna punkt är i grunden samma som för punkt 6, se avsnitt 3.2.2.6.

3.2.2.8 Punkt 8, om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet

Allmänt

Denna punkt, också gällande sanktionskumulation, infördes 2015 till följd av att lagstiftaren ville stryka under vikten av att domstolen verkligen beaktar samtliga sanktioner som uppstår till följd av brottet. Införandet av en ny punkt för sanktionskumulation gjordes med förhoppningen om att den samlade reaktionen mot den tilltalade skulle bli välavvägd och proportionerlig och leda till en mer enhetlig och konsekvent rättstillämpning i stort. Införandet av punkten innebar inte att några ytterligare grunder för strafflindring infördes utan bara en förändring i dispositionen och ett förtydligande av vad som redan gällde.¹¹⁹

För att en sanktion ska aktualisera tillämpning av punkten krävs att det är en rättslig sanktion reglerad i författning, att sanktionen ska vara en följd av

¹¹⁷ Se Prop. 2014/15:37, s. 32.

¹¹⁸ Se SOU 1986:14, s. 450; Prop. 1987/88:120, s. 94.

¹¹⁹ Se Prop. 2014/15:37, s. 27 f.

brottet, att straffet ska framstå som oproportionerligt strängt och att omständigheten inte ska täckas in av någon av de andra punkterna.¹²⁰

Bakomliggande grund

Motiveringen av straffflindring i denna punkt är i grunden samma som för punkt 6, se avsnitt 3.2.2.6.

3.2.2.9 Punkt 9, om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar

Allmänt

Under denna punkt faller omständigheter, hänförliga till gärningspersonens personliga situation eller som inträffat efter brottet, som är mindre vanliga och därför ej specificerats. Exemplifierande omständighet som skulle kunna aktualisera mildare påföljd är att den tilltalade är ensamstående med vårdnad av minderåriga barn. Generella negativa sociala reaktioner som kan komma att drabba den tilltalade är dock inte något som ska tas hänsyn till.¹²¹

Bakomliggande grund

Med anledning av att uppräknningen av omständigheterna i paragrafen inte är uttömmande finns denna punkt till för att ge möjlighet till att beakta även andra grunder än de som specifikt räknas upp i de tidigare punkterna.¹²²

3.2.3 Diskussion och sammanfattning

3.2.3.1 Billighetsskäl som kollektiv

Även innan reformen 1989, då påföljdsbestämningen byggde på individualpreventiva resonemang, fanns alltså inslag av det som senare skulle komma att innefattas i 29 kap. 5 § BrB. På preventiva grunder skulle straffet inte sättas

¹²⁰ Se Prop. 2014/15:37, s. 27 f.

¹²¹ Se Prop. 1987/88:120, s. 96 f.

¹²² Se Prop. 1987/88:120, s. 96.

högre än vad som behövdes för att personen i framtiden skulle leva ett laglydigt liv. Ett allt för hårt eller långt straff, t.ex. fängelse, var varken önskvärt på ett personligt eller samhällsligt plan. Även om det individualpreventiva tänkandet dominerade fanns det på denna tid även inslag av humanitet. Billighetsskäl öppnar upp för undantag i ett annars stelt system. Ett undantag som ska kunna användas för att få en enhetlig praxis men ändå inte användas för mycket på det vis att den leder till en oenhetlig praxis.

Till skillnad från andra förmildrande omständigheter, t.ex. 29 kap. 3 § BrB, tar straffflindring enligt billighetsskäl inte sikte på skulden för själva gärningen och påverkar därför inte heller straffvärdet för det brottsliga handlandet. Istället tar straffflindring utifrån billighetsskäl sikte på gärningspersonens person eller omständigheter som inträffat efter brottet. Denna bedömning görs efter att straffvärdet fastställts men innan det slutliga straffmättningsvärdet och den slutliga påföljden fastställts.

Bestämmelsen ser ut att vara ett uttryck för ett behov av att kunna justera en påföljd som annars, av många, skulle anses som orättvis, oskäligen och orättfärdig. Ironiskt nog används just ordet orättfärdig. Ett ord som får tankarna att röra sig mot religiös och metafysisk skuld, en förklaringsmodell som inte längre används av varken lagstiftare eller något stort antal i övrigt. Kanske pekar detta på något tidlöst, en mänsklig känsla för medmänsklighet som kommer att söka sig uttryck i systemet oberoende av vilken straffteori som härskar för stunden. I vilket fall verkar alla varit överens om att det finns för straffet relevanta omständigheter som inte kan täckas in i den klassiska straffvärdebedömningen. Vad detta egentligen bygger på, förutom någon slags ömkan för den enskilde, framgår inte direkt av de delar av förarbetena som fokuserar på bestämmelsen som kollektiv. Denna ömkan för den enskilde och möjligheten till att kunna justera straffet utifrån omständigheterna samtidigt som klandret som skapats fördöms, stämmer väl överens med humanitetsprincipens generella krav på rimlighet och måttfullhet gällande bestraffning. Jag menar precis som Borgeke, och i viss mån också Ulväng, att bestämmelsen som helhet i vilket fall visar på en vilja att behålla någon slags

individuell bedömningsmån trots att det individualpreventiva i övrigt byttes ut. Utan att egentligen innebära en konflikt mot någon annan straffteori visar billighetsskälens existens och funktion också på en vilja att upprätthålla den legitimitet rättssystemet behöver för att fylla sin preventiva funktion.

Även om det finns skillnad i både förfarande och tidpunkt för tillämpning uppvisar institutet kring billighetsskälens stora likheter med regeringsformens möjlighet till nåd. Båda instituten är av undantagskaraktär och finns till för att tillförsäkra att den enskilde inte drabbas av ett alltför strängt straff sett till gärningspersonens person eller omständigheter som inträffat efter brott respektive dom. Närheten till nåd styrker tesen om att billighetsskälens finns till för undantag och humanitet.

3.2.3.2 Billighetsskälens som enskilda punkter

Möjligen kan avsaknaden av enhetlig förklaring för billighetsskälens som ett kollektiv, förutom att det finns omständigheter som det vore orättfärdigt att inte beakta, bero på att grunden för de olika punkterna skiljer sig åt. Utifrån mitt arbete och analys av punkterna i 29 kap. 5 § BrB anser jag att man kan dela upp dem i tre huvudgrupper. Den allmänna punkten är i detta fall inte med i någon grupp utan får, precis som vid dess funktion i bestämmelsen, en position som omsluter och kompletterar de andra. Indelningen är dock inget nytt utan har gjorts tidigare av andra på med liknande struktur.¹²³

Grupperna som framträder är:

1. en grupp som tar sikte på omständigheter, som gärningspersonen inte har kontroll över, där det vore oskäligt att döma ut ett straff som motsvarar gärningens straffvärde.
2. en grupp med någon slags frivilligt handlande som visar att personen ångrar sig.
3. en grupp med sanktionskumulation.

¹²³ Jfr Prop. 2014/15:37, s. 8; NJA 2009 s. 599, s. 620.

I den första gruppen ingår de tre första punkterna, dvs. allvarlig kroppsskada till följd av brottet (skadefallen), att den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt (ålder och hälsofallen) och om det förflutit ovanligt lång tid sedan brottet (tidsfallen). Gemensamt för dessa punkter är att de tar sikte på omständigheter som gärningspersonen inte har kontroll över.

Någon tydlig grund för strafflindring i skadefallen går inte att finna i förarbetena från 1989 och i förarbetet från 1948 framförs humanitära hänsyn. Faktumet att det rör sig om omständigheter som gärningspersonen inte har kontroll över gör att detta inte var något personen hade räknat med skulle hända. Skadan blir alltså en direkt utdelad konsekvens av handlandet och berättigandet av hänsyn till dessa fall får därför vissa drag av sanktionskumulation. Detta är något som både Ågren och Tasioulas också är inne på i form av att klander och vedergällning, genom det *naturliga straffet*, redan kommunicerats genom skadan. Att dessutom döma ut ett straff helt enligt straffvärdet hade gjort att gärningspersonen lidit onödigt hårt till följd av brottet. Domstolen ska helt enkelt räkna in de verkliga följderna av brottet och straffet i proportionalitetsbedömningen gällande straffets hårdhet.

Gällande ålder och hälsofallen sägs att fängelsestraff i allmänhet torde drabba äldre personer hårdare än yngre personer. Precis som Ågren skriver tänker jag att grunden för strafflindring i det här fallet är kopplade till följderna av straffet snarare än följderna av brottet. Den slutsatsen skapar en skillnad mot den första punkten, där grunden i större omfattning hänför sig till följderna av själva brottet. Ett straff mot en gammal eller sjuk, där det konstaterats att personen till följd av sitt tillstånd verkligen skulle lida mer än en än yngre eller friskare person, baserat endast på brottets straffvärde leder till ett straff som ur proportionellt hänseende är för hårt. Det handlar alltså inte främst om, precis som Ashworth och von Hirsch menar, att personen är värd mindre straff, utan om att ett straff som drabbar aktuell personkategori slår hårdare mot denna än vad det gör mot andra.

I förarbetena från 1948 hade tidsfallen sin grund för strafflindring i att gärningspersonen efter brottet levte ett klanderfritt liv och att behovet av en straffrättslig reaktion, med individualprevention som främsta motivering, tunnats ut med tiden. Både Ågren och Holmqvist hävdar också att anledningen att straffa försvagas efter hand eftersom sambandet mellan brott och straff försvinner i takt att tiden går. Detta argument har absolut bäring utifrån ett allmänpreventivt ändamålsresonemang och går till stor del hand i hand med tankarna runt preskription. Även det faktum att personen under den gångna tiden inte kunnat leva sitt liv fullt ut innebär ett slags lidande och den tilltalade kan därför anses ha avtjänat delar av sitt straff utifrån ett resonemang med inslag av sanktionskumulation. Precis som lyfts fram av Ashworth och von Hirsch ser vi att det även finns argument utifrån mer kommunikativa grunder eftersom en del av straffet finns till för att gärningspersonen ska reflektera och ta avstånd från sitt beteende.

Punkten som helhet kan ifrågasättas utifrån att det uppmuntrar personer som begått brott att hålla sig undan och på det sättet undergräva rättssystemet. Själva förekomsten av strafflindring utifrån denna punkt kan därför sägas visa på att grunden för bestämmelsen inte är brottsbekämpning och effektivitet utan något annat. Något som inte står på statens sida utan snarare på den enskildes.

I den andra gruppen ingår punkterna 4 och 5, dvs. där den tilltalade försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet (skademotverkandefallen) och fall där den tilltalade frivilligt angett sig (angivarfallen).

I skademotverkandefallen skiljs svaren åt beroende på om det finns eller behövs ånger eller inte. I fallen utan ånger kan själva handlingen, eller i vilket fall försök till ett sådant handlande motivera strafflindring. Handlandet påverkar inte klandervärdeheten för gärningen, eftersom det sker efter att gärningen begåtts, men det vore obilligt att inte beakta att gärningspersonen

gjort ett handlande i positiv riktning. I fall innefattandes ånger kan sägas att strafflindring kan ske eftersom gärningspersonen tagit till sig av straffets kommunikativa funktion och på det sättet framstå som mindre klandervärd.

Gällande angivarfallen förs i princip samma diskussion som runt skademotverkandefallen. Punkterna kan sägas ha mycket gemensamt eftersom de båda berör gärningspersonens beteende och handlande efter brottet. Samma grunder som presenterats ovan kan därför sägas vara tillämpliga även i dessa fall. En skillnad är dock att gärningspersonen inte, i vilket fall inte på samma vis eller i samma omfattning, har möjlighet att begränsa brottets skadliga verkningar. Ytterligare en skillnad är att det i angivarfallen är mer troligt att handlingen sker utifrån en genuin ånger eftersom brottet i annat fall möjligen förblivit oupptäckt och gärningspersonen då helt gått fri från påföljd.

I den tredje gruppen, rörandes sanktionskumulation, ingår punkterna 6–8, dvs. om den tilltalade förorsakas men till följd av att hen på grund av brottet utvisas ur riket (utvisningsfallen), om den tilltalade på grund av brottet drabbas av svårighet i yrkes- eller näringsutövning (arbetsfallen), och en punkt rörandes sanktionskumulation överlag.

Till skillnad från många av de andra punkterna i 29 kap. 5§ BrB ger förarbetena gällande dessa punkter god vägledning och grund och motivering för dessa punkter är i huvudsak samma. Punkternas syfte kan sammanfattas i att motverka att det av domstolen utdömda straffet blir eller framstår som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra straff eller negativa reaktioner som följer av brottet. Grunden för detta bottnar i humanitets- och proportionalitetsaspekter och att reaktionen på brottet inte ska vara mer ingripande än nödvändigt.

Den sista punkten, den allmänna punkten 9, har som syfte att fånga upp resterande grunder som skulle kunna vara aktuellt för strafflindring. Motiveringen för denna punkt får utifrån punktens allmänna karaktär sägas vara densamma som grunden för billighetsskäl som helhet, se avsnitt 3.2.1.

Som avslutande kommentar kring de enskilda punkterna kan sägas att alla billighetsskäl har logiska förklaringar som på ett eller annat sätt berättigar strafflindring eller i vilket fall inte kan anses helt oskäligt att beakta vid straffmätningen. Övergripande kan sägas att det verkar finnas en helhet som innehåller ett strävande efter humanitet och efter ett rättssystem som framgår som rimligt och legitimt. Det ser man inte minst ur bestämmelsens funktion som undantag med möjlighet att tillämpa i särskilda situationer. Gemensamt för alla punkterna är också att de riktar in sig på individen och ser ut att finnas till för individen och dennes bästa. I förlängningen kan visserligen förkortning av eventuella fängelsestraff även innehålla positiva samhällsekonomiska aspekter, men det kan inte på något sätt ses som ett självständigt syfte eller intresse.

Spekulationer och åsikter om att delar av billighetsskälens grund och motivering i ett individualpreventivt synsätt har sina poänger och går inte att avfärda. Många av skälerna fanns med redan innan reformen 1989 och dess existens har säkerligen spelat in i hur dagens bestämmelse ser ut och används. Det ser man inte minst utifrån att ordalydelse och motivering delvis är densamma. Jag menar dock att de hänsynstagande som förr togs på individualpreventiv grund rymms inom en mer allmänmänsklig grund som bygger på empati och medkänsla för individen. Ett sådant synsätt kan definitivt rymmas även inom andra ideologier och teorier, inte minst inom inriktningar som värnar om humanitet. Vilken etikett som sätts på möjligheten att individualanpassa påföljden kan dock variera från fall till fall och beror i min mening till stor del på vilja och ingång för tolkning.

Avslutande sägas att på samma sätt som att kriminalisering och straff kan följa av ett politiskt beslut kan strafflindring införas och berättigas av ett politiskt beslut. Denna förklaring, formell och enkel i sin form, är inte det mest målande eller tillfredsställande svaret som kan ges, men är i vilket fall korrekt och giltig.

4 Genomförda och föreslagna förändringar av 29 kap. 5 § 5p. BrB

4.1 2015 års utvidgning av 29 kap. 5 § 5p.

I detta kapitel kommer 2015 års förändring, med innebörden att omfattningen av 29 kap. 5 § 5 p. utvidgades och ett nytt billighetskäl infördes, att behandlas. Detta innebär att kapitlet kommer att koncentrera sig på motivering och införande av just detta billighetskäl och analysen av aktuella förarbeten kommer därför att bli mer djupgående.

4.1.1 Allmänt

Vid omorganiseringen och reformeringen av 29 kap. 5 § år 2015 förändrades den femte punkten och en ny grund för strafflindring tillkom genom införandet av punktens andra led, dvs. att domstolen utöver brottets straffvärde också, i skälig omfattning, ska beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredning av brottet.¹²⁴ Innehållet i förändringen som skedde 2015 hade tidigare behandlats i flertalet utredningar som framfört olika åsikter om omfattning och tillämpning av bestämmelsen.¹²⁵ Eftersom dessa utredningar kom att bli centrala i den diskussion, innefattandes konflikt mellan humanitet och effektivitet, som fördes i den slutgiltiga propositionen kommer kapitlet att inledas med en genomgång av dessa.

¹²⁴ Se Prop. 2014/15:37, s. 15.

¹²⁵ Se SOU 2005:117, SOU 2012:34.

4.1.2 Betänkanden

4.1.2.1 SOU 2005:117

Beredningen för rättsväsendets utveckling (BRU) lämnade 2005 över sitt slutbetänkande till regeringen. Utredningen med namn *Ett effektivare brottmålsförfarande - några ytterligare åtgärder* hade som syfte att undersöka möjligheterna att öka effektiviteten och kvaliteten i rättsväsendets arbete.¹²⁶ I utredningen betonades att samhällets resurser för utredningar av brott är begränsade och att alla möjligheter till ett mer effektivt utnyttjande av de tillgängliga resurserna borde tas till vara. Detta utan att befogade rättssäkerhetskrav sätts åt sidan. Som ett led i att uppfylla det nyss framförda förespråkade BRU en reform som skulle ge starkare incitament för den misstänkte att frivilligt medverka i utredningen. Grunden för strafflindring skulle i detta fall vara densamma som punkten där den tilltalade försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet, dvs. att gärningspersonens beteende anses visa på en handling i visad ånger.¹²⁷ För att strafflindring skulle bli aktuellt skulle krävas en viss kvalitet på den tilltalades medverkan och att uppgifterna som lämnats måste varit av väsentlig betydelse för utredning av brottet. Endast ett erkännande som inte på ett märkbart vis bidragit till utredningen skulle därför inte tillmätas någon större betydelse.¹²⁸ BRU uttalade tydligt att syftet med förslaget var att skapa incitament för den misstänkte att medverka i utredningen till det egna brottet och därmed förkorta utredningstid och frigöra brottsutredande resurser. BRU berörde också frågan om strafflindring på grund av medverkan till utredning av andras brottslighet, dvs. kronvittnen, men ansåg, med grund i ett betvivlande av funktionens effektivitet, att det inte borde införas.¹²⁹

¹²⁶ Se SOU 2005:117, s. 43.

¹²⁷ Se SOU 2005:117, s. 78 ff.

¹²⁸ Se SOU 2005:117, s. 84 f; Prop. 2014/15:37, s. 20.

¹²⁹ Se SOU 2005:117, s. 86 ff.

4.1.2.2 SOU 2012:34

Påföljdsutredningen, med uppgift att göra en samlad översyn och vid behov föreslå förändringar gällande billighetsskälen, kom 2012 med sitt slutbetänkande *Nya påföljder*. I avgränsningen angavs att utgångspunkten för deras överväganden var att billighetsskälen även i framtiden skulle motiveras av humanitetshänsyn och att eventuella förändringar skulle kunna motiveras utifrån samma grunder som låg till grund för dåvarande bestämmelser.¹³⁰ Vidare klargjordes att utredningen i de fall det blivit aktuellt också beaktat effektivitetsaspekter som en möjlig konsekvens, men att det inte varit styrande eller utslagsgivande för lagda förslag.¹³¹

Precis som BRU ställde sig Påföljdsutredningen, om än utifrån skilda grunder, positiv till en strafflindringsgrund som bygger på medverkan till utredning av egen brottslighet. Detta eftersom agerandet ger uttryck för en viss insikt, ansvarstagande och ånger. Vidare framfördes att det saknas skäl att behandla aktuella situationer annorlunda än situationer som berör att någon anger sig frivilligt eller försöker avhjälpa, undanröja eller begränsa ett brotts skadliga verkningar. Avgörande och grundläggande för den nya strafflindringsgrunden var att den bygger på att gärningspersonen i aktuella fall i regel framstår som mindre klandervärd och att det vore obilligt att inte ta hänsyn till förhållandet.¹³² En förutsättning som på ett tydligt sätt skiljde sig från BRU:s förslag var att det för strafflindring krävdes att den tilltalades medverkan, objektivt sett, kunde sägas ge uttryck för ansvarstagande och ånger.

I sammanhanget är värt att nämna Påföljdsutredningens svar i frågan kring kronvittnen. På frågan svarade påföljdsutredningen att strafflindring i det fallet i första hand vilar på samhällets intresse av att brott utreds och att det därför var helt andra grunder än vad som då gällde enligt svensk rätt.¹³³

¹³⁰ Se SOU 2012:34 (band 3), s. 196 f.

¹³¹ Se SOU 2012:34 (band 3), s. 221.

¹³² Se SOU 2012:34 (band 3), s. 222 ff.

¹³³ Se SOU 2012:34 (band 3), s. 230.

4.1.3 Proposition 2014/15:37

I den slutliga propositionen togs både Påföljdsutredningens motivering utifrån ansvarstagande och ånger, och BRU:s strävan efter effektivitet upp som grunder för ett införande. Även andra utredningar och rapporter, t.ex. från Riksåklagaren togs med. En av dessa konstaterade att utgångspunkt för eventuella förändringar i 29 kap. 5 § borde tas utifrån att gärningspersonen visar uppriktigt ånger och en vilja att ställa saker till rätta. Detta eftersom ökad effektivitet, till skillnad från ånger och ansvarstagande, inte är bestämmelsens syfte och att detta syfte därför inte bör tas som främsta skäl för förändring.¹³⁴

De skäl och grunder som regeringen slutligen motiverade strafflindring utifrån utredningsmedverkan med var att ett sådant beteende kunde anses ge uttryck för ett ansvarstagande hos gärningspersonen. Vidare ansågs beteendet som positivt och föredömligt eftersom det markerar en vilja att klara upp och ställa till rätta efter sig, och visar att gärningspersonen tar avstånd från den brottsliga gärningen. I samband med detta påpekades också att en ordning, som uppmuntrar ett ansvarstagande beteende, indirekt också kan främja respekten för rättsväsendet. Ytterligare skäl som lyftes fram var att möjligheten till strafflindring ger ett tydligt incitament för en misstänkt person att medverka vid utredning av den egna brottsligheten vilken i sin tur kan leda till mer effektiva brottsutredningar och snabbare lagföring. Detta kan i sin tur leda till resursbesparingar och ökad tilltro till rättsväsendet från allmänhetens sida.¹³⁵

Regeringen ansåg inte att det i praktiken var någon större skillnad på BRU:s förslag om att kvaliteten på lämnade uppgifter bör vara avgörande respektive

¹³⁴ Se Prop. 2014/15:37, s. 14; *Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål: en idéskrift*, s. 72, 79.

¹³⁵ Se Prop. 2014/15:37, s. 18.

Påföljdsutredningens förslag om att den tilltalades inställning bör vara avgörande. Detta eftersom objektivt konstaterbara förhållanden kring den tilltalades inställning kräver subjektiva bedömningar som i vilket fall skulle utgått ifrån den tilltalades faktiska agerande. Regeringen ansåg därför att utredningsmedverkan, till sin natur, typiskt sett kan anses ge uttryck för ett avståndstagande från den brottsliga handlingen. Resultatet av förslaget, som nuvarande lydelse uppenbarligen innehåller, var att uppgifterna som lämnats ska vara av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Med "väsentlig betydelse" avsågs i detta fall att lämnade uppgifter lett till att utredningen i något väsentligt avseende påskyndats eller underlättats.¹³⁶

Lagrådet anförde i sitt yttrande kritik mot förslaget till utformning och tillämpning av den nya bestämmelsen. Kritiken grundade sig i att tillämpningen av punkten föreslogs bero på i vilken grad utredningen underlättats och att utformningen av bestämmelsen i allt för stor grad tog hänsyn till effektivitetsaspekter. Lagrådet ansåg därför, om avsikten även i framtiden var att billighetsskäl skulle bygga på humanitetsskäl, att formuleringen borde förändras. Vidare framfördes att en bestämmelse som inte vilar på humanitetshänsyn inte bör placeras i 29 kap. 5 § BrB eftersom det skulle strida mot både bestämmelsens och kapitlets systematik.¹³⁷ Regeringen delade inte Lagrådets uppfattning om att utformningen av bestämmelsen gjorde att effektivitetsskäl hamnade i förgrunden och gjorde därför inte heller någon förändring i utformningen av bestämmelsen.¹³⁸

Utöver Lagrådet kom det även synpunkter gällande det underliggande motivet från Åklagarmyndigheten och Östersunds tingsrätt. Dessa två anförde att, utöver effektivitetsskäl, också humanitetsskäl borde ligga till grund för regleringen.¹³⁹

¹³⁶ Se Prop. 2014/15:37, s. 20 ff.

¹³⁷ Se Lagrådets yttrande 2014-10-08, s. 1 ff.

¹³⁸ Se Prop. 2014/15:37, s. 21.

¹³⁹ Se Prop. 2014/15:37, s. 15.

4.2 SOU 2019:38

I juni 2019 kom ett nytt slutbetänkande, *Stora brottmål - nya processrättsliga verktyg*, som berör aktuellt billighetsskäl. Betänkandet har dock inte sitt huvudsakliga fokus på billighetsskäl och innehåller många andra, ofta betydligt större, förändringar av rättssystemet. Utredningen hade som uppdrag att föreslå åtgärder som leder till nya förutsättningar för en bättre hantering av stora brottmål.¹⁴⁰ Inledningsvis fastställs att straffprocessen har dubbla syften i form av dels statens behov av effektiv brottsbekämpning, dels den enskildes behov av att skyddas mot rättsliga övergrepp från staten. Utredningens utgångspunkt är således att åtgärderna de föreslår ska medföra att straffprocessen bättre kan uppfylla dessa två syften och att regelverket därigenom ska bli mer ändamålsenligt.¹⁴¹

I betänkandet förespråkas starkare incitament för att en tilltalad ska medverka i brottsutredningen. Hur incitamentet i praktiken skulle se ut och fungera kommer inte utvecklas något närmare här, men kort kan sägas att det rör sig om ökade befogenheter för åklagare att utfästa högsta straff och ökade möjligheter för den misstänkte att överlägga med åklagaren och därigenom också få information om vilken strafflindring som är möjlig.¹⁴² Genom denna information kan den misstänkte, tillsammans med sin försvarare, överväga för- och nackdelar med att lämna uppgifter om brottet och på det sättet avgöra mest förmånligt tillvägagångssätt.¹⁴³

Som skäl för förslagen anförs att de processekonomiska och kriminalpolitiska skäl som ligger bakom bestämmelsen inte får genomslag och att det, på grund av regelns utformning, finns en inbyggd broms för incitamentets genomslag. För att få genomslag, och fylla sin tänkta funktion, krävs att incitamentet för-

¹⁴⁰ Se SOU 2019:38, s. 63 f.

¹⁴¹ Se SOU 2019:38, s. 67.

¹⁴² Se SOU 2019:38, s. 124.

¹⁴³ Se SOU 2019:38, s. 129.

tydligas, preciseras och innebär en uppfattad verklig vinst för den misstänkte.¹⁴⁴ Utredningen medger att det finns personer som har en egen vilja att ställa till rätta saker utan egen vinning, men att det i regel behövs något att vinna på att inte vara tyst för att misstänkta ska vara villiga till utredningsmedverkan.¹⁴⁵

I beskrivningen av den nuvarande bestämmelsen runt utredningsmedverkan framställs strävandet efter effektivitet som en av anledningarna till dess införande och att syftet med bestämmelsen är att uppmuntra misstänkta att lämna uppgifter om brottet som leder utredningsarbetet framåt. De andra motiven berörs inte alls.¹⁴⁶ Vidare verkar det som att utredningen menar att lagstiftaren, genom införandet av bestämmelsen 2015, ser utredningsmedverkan som något generellt önskvärt och att det redan finns en etablerad acceptans inom rättsväsendet och samhället gällande detta. Det framförs också och att utredningsmedverkan på grund av avståndstagande och en genuin vilja att ställa till rätta efter sig är i linje med ställningstaganden som redan gjorts av lagstiftaren.¹⁴⁷ Som enda motstånd och motpol till ökade incitament tas rättssäkerhetsaspekter upp. Utredningen menar dock att de föreslagna förändringarna förbättrar både incitamenten och rättssäkerheten.¹⁴⁸

Utredningen diskuterar vidare om det är lämpligt att använda befintliga regelsystem för strafflindring för att implementera de föreslagna ändringarna kring utredningsmedverkan eller om en helt ny regel bör utformas. Utgångspunkt för diskussionen är att parallella regelsystem för samma sak inte är inte att föredra.¹⁴⁹ Efter en längre diskussion landar utredningen i att det finns

¹⁴⁴ Se SOU 2019:38, s. 124, 215.

¹⁴⁵ Se SOU 2019:38, s. 123.

¹⁴⁶ Se SOU 2019:38, s. 127, 129.

¹⁴⁷ Se SOU 2019:38, s. 127 f, 134.

¹⁴⁸ Se t.ex. SOU 2019:38, s. 125, 131, 134.

¹⁴⁹ Se SOU 2019:38, s. 213 f.

förutsättningar för att använda den befintliga incitamentsstrukturen för misstänkta utredningsmedverkan om det kan godtas att besluten kommer att fattas på ett mindre fullständigt underlag än i nuläget. Ett av skälen till ställningstagandet var att dagens incitamentsstruktur inte ledde till de processekonomiska och kriminalpolitiska skäl som låg bakom bestämmelsen, dvs. 29 kap. 5 § 5p.¹⁵⁰

4.3 Reflekterande kommentar och sammanfattning

Utöver den analys som gjorts vid urval och beskrivning av materialet ovan följer här en mer djupgående analys och diskussion kring grunder och andra bakomliggande motiveringar till förändring och införande av strafflindring på grund av medverkan till utredning av egen brottslighet år 2015 och de föreslagna förändringarna av samma bestämmelse i SOU 2019:38. Motiven till dessa kommer sedan att sättas i förhållande till de motiv som låg bakom införandet av bestämmelsen som helhet 1989. Detta avsnitt kommer till skillnad från tidigare avsnitt i kapitlet inte att vara strikt deskriptivt utan kommer, precis som avsnittets titel pekar på, även att innehålla egna tankar, reflektioner och slutsatser utifrån det material som gått igenom.

BRU:s betänkande från 2005 är i princip bara inriktad på effektivitet och tar egentligen inte alls någon hänsyn till billighetsskälens grunder eller bakomliggande faktorer i övrigt. Detta framgår tydligt av argumentationen i utredningen och genom de föreslagna rekvisitens innebörd och funktion. Även själva viljan för förslaget, att skapa ökade incitament för misstänkta att medverka i utredningen visar på att ett strävande efter effektivitet är i absoluta centrum. Det anförda stärks ytterligare genom att det nekande svaret gällande ett eventuellt införande av kronvittnen helt baserar sig på tvivel om

¹⁵⁰ Se SOU 2019:38, s. 214–220.

funktionens effektivitet. Utredningen kan sägas fylla sitt syfte, d.v.s. att komma med förslag om hur effektiviteten i rättssystemet kan ökas, men kan knappast anses ge en heltäckande eller tillfredsställande bild av systemet eller ens den enskilda bestämmelsen den vill förändra. Utredningen ger helt enkelt en skev och otillräcklig bild av 29 kap. 5 § BrB.

Påföljdsutredningen från 2012 har en helt annan utgångspunkt och helhetssyn än den från 2005. Förutom att det tydligt anges att humanitetshänsyn även i framtiden bör stå i centrum för billighetsskäl framgår detta av en önskan att kunna identifiera, och i realiteten också belöna, ansvarstagande och ånger. Att utredningen ställer sig emot effektivitet och samhällsnytta som huvudanledningar till förändring av bestämmelsen framgår än mer tydligt i dess anledning till att inte införa ett kronvittnessystem, nämligen att den frågan i första hand vilar på samhällets intresse att brott utreds. Deras slutsats i den frågan innebär ofrånkomligt att även andra typer av strafflindring främst motiverade av ett samhällsintresse, är att anse som främmande för grunderna till 29 kap. 5 § BrB.

De två ovanstående förändringsförslagen är relativt lätta att kategorisera och utröna grunderna för. Svårare är det med den slutgiltiga propositionen från 2015. I denna lyfts Påföljdsutredningens strävan efter humanitet upp och kompletteras med andra uttalanden som menar på att det är just humanitet och inte effektivitet som borde vara utgångspunkt och skäl för förändring. Inga argument framförs emot detta. Det uttalas också att ansvarstagande och avståndstagande gällande den brottsliga gärningen är huvudsakliga grunder för strafflindring i aktuella fall. Något, enligt mig, överraskande går regeringen därefter helt på BRU:s linje gällande ordalydelse, utformning och funktion av bestämmelsen. Påföljdsutredningen gav visserligen inget förslag, eller i vilket fall inget konkret tillvägagångssätt för hur förfarandet för att säkerställa ånger och ansvarstagande skulle utformas, men i vilket fall stod dess resonemang emot BRU:s förslag. Vidare visar regeringen inget större intresse för Lagrådets erinran om att formuleringen av bestämmelsen, i det

fall regeringen hade för avsikt att även fortsättningsvis motivera billighets-skälen av humanitetsskäl, borde ändras. Effektivitetssträvandet, som inledningsvis i propositionen såg ut att få en undanskymd roll, växer sig alltså starkare efter hand och tar till slut, i vilket fall till synes, hem hela vinsten. Denna slutsats dras utifrån ovan anförda argument. Propositionens något tvetydiga motivering lämnar dock utrymme, om än ett litet sådant, till att humanitet fortsatt är utgångspunkt för bestämmelsen.

Betänkandet som utkom 2019 har mycket gemensamt med BRU:s betänkande från 2005. Både syftet med utredningen och de förändringar som föreslås berör först och främst hantering och effektivitet i brottmålsprocessen. Det framförs inte någonstans i utredningen diskussion eller tankar kring den sorts humanitet som ligger till grund för billighetsskälens införande. Detta kan möjligen ha med utredningens utgångspunkter och uppdrag att göra, men det verkar också som att 2015 års förändring skapat en helt ny utgångspunkt för framtida förändringar. Detta märks inte minst i uttalandena om att de process-ekonomiska och kriminalpolitiska skäl som ligger bakom bestämmelsen om utredningsmedverkan inte får genomslag utifrån dagens lagstiftning. Betydelsen av uttalandet torde, utifrån min förståelse, vara att avsändaren menar att 2015 års införande av utredningsmedverkan huvudsakligen bygger på en strävan efter effektivitet. Uttalandet är dock inte unikt utan sättet som betänkandet beskriver nuvarande lagstiftning gällande syfte och utformning pekar i samma riktning. Även diskussionen huruvida den utökade formen av utredningsmedverkan bör placeras i 29 kap. 5 § visar på att grunden för bestämmelsen anses ha ändrats. Betänkandet genomsyras i övrigt av en argumentation om att den tilltalade hela tiden ska kunna väga för- och nackdelar med att lämna uppgifter mot varandra och på det viset kunna göra exakt vad som gynnar denne maximalt i påföljdsfrågan. Även det faktum att utredningen ser det som ett problem att möjligheten till strafflindring utifrån utredningsmedverkan inte är tillräckligt känd eller att vissa misstänkta aldrig kommer att medverka i utredningen, pekar mot att effektiviteten är i överordnad position. I många fall kan visserligen rättssäkerhetsaspekter, t.ex. att den tilltalade inte ska bli vilseledd i processen, lyftas fram som motivering

av att den tilltalade ska känna till vad denne har att vinna. Sett till den övergripande diskussionen och anledningen till denna, nämligen viljan om ökade incitament till utredningsmedverkan, är rättssäkerhet inte den utlösande faktorn för förändring utan snarare något som följer i effektivitetens spår. Värt att poängtera är dock att grunden för utredningen var att föreslå åtgärder för att förbättra hanteringen av de stora brottmålen och att effektivisering och incitament är naturliga inslag i ett sådant uppdrag. Sett till utredningens innehåll ser det dock svårt ut att i detta fall, likt 2015 års förändring, förklara detta i någon slags humanitetssträvande.

5 Jämförelse 1989, 2015, 2019 och reflektion och diskussion kring förfarandet i stort

5.1 Jämförelse och diskussion

Vid en jämförelse av motivering och bakomliggande grund för införande och senare förändringar eller förändringsförslag, framgår mer eller mindre tydliga skillnader. En av de mer tydliga skillnaderna är att införandet av 29 kap. 5 § BrB huvudsakligen, med grund i humanitetsaspekter, gjordes med syftet att kunna beakta omständigheter som det vid påföljdsbestämningen varit obilligt och orättfärdigt att inte beakta. I och med 2015 års förändring, eller egentligen närmare bestämt utifrån de argument som föregick och det resultat som följde av denna, skedde förändringar som snarare grundade sig på effektivitet och samhällsnytta. Att grunden för förändring inte var humanitet blir ännu tydligare i det förslag från 2019 som ännu inte är beslutat om.

Förutom att samstämmigheten kring en grundläggande motivering för paragrafen förändrats har den utveckling som skett även fört med sig andra förändringar och konsekvenser. Istället för att resultatet utan beaktande av billighetsskäl skulle vara obilligt sett till humanitetsgrunder, har det nu skapats incitament för att en tilltalad ska vara villig till utredningsmedverkan. Här sker en förändring från ansvarstagande och ånger till att nu snarare handla om en beräkning av vad den enskilde tjänar mest på. Det finns något skevt, rent billighetsmässigt, att skapa incitament för något som i grunden handlar om insikt och avståndstagande. I samband med införandet av strafflindring på grund av utredningsmedverkan 2015 argumenterades det för att handlingen i sig kunde anses som ett tecken på ånger. I de fall där det krävs starka incitament för att medverka i utredningen finns säkerligen ingen särskilt stor

vilja till ånger. Straffflindring utifrån utredningsmedverkan skiljer sig dessutom från de andra billighetsskälen (förutom möjligen skademotverkandefallen) på det sätt att gärningspersonen i dessa fall kan vara mer beräknande och har större kontroll över situationen. Gärningspersonen kan välja att medverka först efter att denne har blivit upptäckt vilket gör att det i dessa fall finns större egenintresse i situationen än i de andra fallen. Går det att anse som obilligt att inte beakta att en person efter noga övervägande, beräknande och säkerställd vinst väljer att medverka till utredningen? Mitt svar på frågan är nekande. Det som förut, i vilket fall i angivarfallen, visade på avstånds- och ansvarstagande är från och med 2015 en slags tävling mot rättvisan. Denna tävling kan i och med 2019 års förslag möjligen bli mer rätts-säker, men också mer kallhjärtad och beräknande. Om 2019 års förslag blir verklighet tappar billighetsskälen som helhet, i och med viljan att tydligare marknadsföra och göra straffflindring på grund av utredningsmedverkan, dessutom sin karaktär som undantagsbestämmelse i rättvisans tjänst. Ytterligare en skillnad som stör stringensen runt billighetsskälen, om än inte en fullständig sådan, är att utredningsmedverkan inte är en följd av en egen vilja att ställa tillrätta det som blivit fel utan en belöning för att underlätta arbetet för de brottsbekämpande aktörerna.

Trots vad som anförs i stycket ovan finns det faktorer som pekar på att insikt och avståndstagande skulle kunna vara grunden för medverkan även om det finns incitament med i bilden. Utredningsmedverkan är komplext utifrån att valet att medverka i utredningen förbättrar bevisläget vilket i sin tur gör att den tilltalade högst troligt också kommer att dömas. Om personen väljer att inte medverka försämras bevisläget mot denne och chanserna för att gå helt fri ökar. Av den anledningen är det möjligt att anse att det i bestämmelsen finns en inbyggd garant för att medverkan sker utifrån ånger och ansvarstagande snarare än ett utnyttjande av systemet. Om denna garant försvinner i samma takt som eventuella incitamenten ökar är dock en fråga som får lämnas obesvarad.

Precis som lyfts tidigare har vissa av billighetsskälens rötter i ett individualpreventivt sammanhang och egentligen inte specifikt i humanitetsideologin som sådan. Delar av bestämmelsen har alltså redan innan förändringen 2015 bytt både skrud och grund. Den stora skillnaden mellan dessa förändringar är dock att fokus, som ursprungligen legat på individen och dennes bästa, förflyttas till ett samhällligt plan som istället för att handla om ömkan och respekt för den enskilde prioriterar effektivitet och resursbesparingar.

5.2 Förändring i ett demokratiskt samhälle – diskussion och egen reflektion

I det sista vill jag framför en mer formell kritik mot vägen som leder fram till dagens förslag. Precis som inledningsvis framförts i avsnitt 2.1 är riksdagen som folkets främsta företrädare, med undantag från vissa specialbestämmelser hänförliga till grundlag, fri att stifta vilka lagar den vill. Denna uppsats vill på inget vis påstå att tillkomsten eller användningen av 29 kap. 5 § 5p. skulle ha tillkommit på ett sätt som gör bestämmelsen ogiltig. Det kan dock framföras viss kritik mot tillvägagångssätt och innebörd av det förfarande som speglats i denna framställning. Det demokratiska samhället i allmänhet och statsfunktioners verksamhet i det svenska samhället i synnerhet bygger på öppenhet och transparens. I ett sådant samhälle bör också lagstiftningen bygga på rationell argumentation med en öppen redovisning av skäl och motskäl. Något som inte bör göras i ett sådant samhälle är att grunden för en lag paketeras in i något som den inte är, vilket är precis vad som skett i detta fall i och med 2015 års förändring av 29 kap. 5 § BrB. Offentlighetsprincipen förlorar stora delar av sitt syfte om innehållet i vilket fall inte betyder vad som står eller i övrigt inte innehåller sanningen. Författare av propositioner och utredningar borde, för både folket och riksdagens skull, på ett tydligt vis markera och tydliggöra ett betydande skifte i motivering av lagar för att ingen ska föras bakom ljuset eller i vilket fall inte förstå. Detta

bör göras genom en öppen, rationell och tydlig debatt. I förslaget från 2019 används en grund för 2015 års förändring som Lagrådet bestämt satt sig emot och regeringen genom att inte ta till sig av Lagrådets kritik förnekad. Möjligen är det så att 2019 års utredning misstolkat grunderna för 2015 års förändring och att det inte förhåller sig på det vis jag påtalar. Om så är fallet har mitt resonemangs giltighet dock redan bevisats genom att argumentation och redovisning i utredningen varit undermålig. Att byta position i en fråga utan att göra detta tydligt gynnar varken rättssäkerheten, rättssystemets legitimitet eller den framtida förståelsen för hur bestämmelser ska tolkas och tillämpas.

Avslutningsvis vill jag poängtera att effektivitet mycket väl kan vara ett godtagbart grundläggande syfte och grund för en förändring eller införande av en bestämmelse, men att det då, precis som i alla andra fall, borde ske genom ett öppet, tydligt och transparent förfarande.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 2019:38	Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg
SOU 2012:34	Nya påföljder
SOU 2005:117	Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder
SOU 1986:14	Påföljd för brott – Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m.
SOU 1953:14	Förslag till brottsbalk
SOU 1948:40	Strafflagberedningens promemoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal

Propositioner

NJA II 1962 s. 332	Brottsbalken
Prop. 1987/88:120	om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)
Prop. 2014/15:37	Straffflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet
Prop. 1973:90	Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m.m.
Prop. 1962:10	Kungl. Maj:ts proposition 1962:10 med förslag till brottsbalk

Övrigt offentligt tryck

Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål – en idéskrift, Riksåklagarens arbetsgrupp, Stockholm, 2006

Lagrådets yttrande 2014-10-08

RÄTTSFALL

Högsta domstolen

NJA 2001 s. 500.

NJA 2009 s. 599.

NJA 2012 s. 1038.

NJA 2014 s. 559.

NJA 2018 s. 150.

Litteratur

Ashworth, Andrew & von Hirsch, Andrew, "Equity Factors in Sentencing, i Asp, Petter & Lernestedt, Claes (red.), *Josefs resa: vänbok till Josef Zila*, s. 9–26, Iustus, Uppsala, 2007

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, Andra omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013

Bengtsson, Bertil, "SOU som rättskälla", *Svensk juristtidning* 2011, s. 777–785

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, Tredje uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016

Heuman, Maths, "Eftergift av åtal och domstolsrätt att eftergiva påföljd för brott", *Svensk juristtidning* 1948, s. 321–342

Holmqvist, Lena, "Billighetshänsyn", *Svensk juristtidning* 1999, s. 188–199

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Femte uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2017

Kleineman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod”, i Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 21–47, Andra uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018

Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer*, Iustus, Diss. Stockholm: Univ., 2003, Uppsala, 2003

Lernestedt, Claes, *Straffrättens karta och landskap: uppsatser i straffrätt och straffrättsfilosofi*, Norstedts juridik, Stockholm, 2013

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Första uppl., Fritze, Stockholm, 1995

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, Fjärde uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2018

Tasioulas, John, “VI - Mercy”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Volume 103, Issue 1, 1 juni 2003”, s. 101–132

Träskman, Per Ole, “Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller ”jag” själv?”, *Juridisk Tidskrift* 2008/09, s. 497–515

Ulväng, Magnus, “Jack Ågren, Billighetskålen i BrB 29:5 - Berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning”, *Juridisk Tidskrift* 2013/14, s. 947–957

Ulväng, Magnus, *Påföljds konkurrens - problem och principer*, Iustus, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2005, Uppsala, 2005

Victor, Dag, "Rättsmedvetande och straffvärde. Förhandlingarna vid Det tjugonionde nordiska juristmötet i Stockholm 19–21 augusti 1981. Del II", Utgivna av den svenska styrelsen 1982, s. 151–168.

Ågren, Jack, *Billighetsskälen i BrB 29:5: berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Jure, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2013, Stockholm, 2013